

Новий Літопис

THE NEW CHRONICLE

Ч. 3 (4) Рік II.

No. 3 (4) Vol. II.

Липень-вересень — 1962 — July-September

WINNIPEG, MANITOBA

НОВИЙ ЛІТОПІС

КВАРТАЛЬНИК СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ, НАУКИ І МИСТЕЦТВА

Видає: Видавниче Т-во „Новий Літопис”

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Головний редактор д-р Юрій Мулик-Луцік

Передплата: на рік — \$3.00; окреме число 75 ц.

The NEW CHRONICLE

SOCIAL, SCIENTIFIC and ART QUARTERLY

Published by: The New Chronicle Publishing Society

Edited by EDITORIAL COMMITTEE

Editor-in-chief: Dr. G. Mulyk-Lucyk

Subscription: \$3.00 a year; 75c. single copy.

Address: THE NEW CHRONICLE,

P. O. Box 3525, Sta. "B",

Winnipeg 4, Man.

Ч. 3 (4)

Липень-вересень, 1962

Рік II

ЗМІСТ:

	Стор.
Редакційна: УЧЕНІ І НАУКОВЦІ	1
Оксана Лятуринська: З ІСАЇ	8
Інж. К. Туркало: НА МАРГІНЕСІ „НАРИСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВІ”	10
Д-р Юрій Мулик-Луцік: ЗАКОН ВІДНОСНОСТІ БІОЛОГІЧНОГО ЧАСУ	34
АСОЦІАЦІЯ КОЛЕГІї СВ. АНДРЕЯ З УНІВЕРСИТЕТОМ	41
Майор Микола Битинський: НАЇВАЖЛИВІШІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГЕРБИ УКРАЇНИ	47
Д-р С. Я. Парамонов: НОВЕ ПРО „СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ”	54
Інж. Сава Зеркаль: ПОЛІТИКА чи ПОЛЕТИКА?	60
В. Буряник: ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ УЧИТЕЛІВ У КАНАДІ	65
З хроніки	72
Огляды й рецензії	79

Обкладинка М. Битинського

Printed by Student Press Ltd., 214 Dufferin Ave., Winnipeg 4, Man.

НОВИЙ ЛІТОПИС

Квартальник суспільного життя,
науки й мистецтва

The NEW CHRONICLE

Social, Scientific
and Art Quarterly

Authorized as Second Class Mail by the Post Office Department,
Ottawa, and for Payment of Postage in Cash.

Ч. 3 (4) Рік II. Липень-вересень 1962 № 3 (4) Vol. II.

РЕДАКЦІЙНА

УЧЕНІ І НАУКОВЦІ

Вам на трибуну виходить промовець. „Правда”, „справедливість”, „щастя”, „мир”, „свобода”, „наука” — такі й тому подібні високі, основні кличі лунають з його уст. Громадні слухачі в захваті оплескують його.

А після такої промови іноді можна почути такі розмови в „четири очі”:

„Чи той промовець вірить у це, що він говорив?”

„Та певно, що не вірить, — хіба ж він дитина?”

„А слухачі хіба вірять у це?”

„Слухачі?! Та хто ж би в це вірив! Хіба ж той промовець думає, що теперішні слухачі дурніші за нього? Тепер не ті часи, що колись!”

„То нашо ж голосити ті кличі? Ні промовець, ні слухачі не вірять у них, і він і вони нишком знають це, що вони тільки вдають, що ніби вірять”.

„Нащо? Просто нате, що так прийнято традицією; цього вимагає культура. Треба ж щось голосити. Треба чимсь живи. Людина потребує цього...”

Речники „миру” тривожно голосять, що нуклеарна зброя стала найбільшою загрозою для фізичного життя на землі.

Але в дійсності найбільшою небезпекою для людства є той факт, що воно голосить ці ідеї й ідеали, в які воно само нишком не вірить.

Модерне людство не створило в сфері світогляду нічого нового, — воно живе далеким відгомоном старої філософії, але й цей відгомін стає вже дедалі слабшим, ледве чутним.

Освічені прошарки людей, не вірячи в кличі, які вони голосять, лукавлять тими гоношеними ідеями й ідеалами, свідомо перекручуючи їхнє значення так, як їм вигідніше для самолюбно-вжиткових потреб поточної хвилини.

Менш освічені прошарки людей, які ще по-своєму вірять у ті ідеї й ідеали, не розуміють їхньої суті, і тому несвідомо перекручують їхній сенс.

Модерна людина не хоче признатися до того, що в сфері духа вона не творить нічого, а живе тільки відгомоном минулих творів, в які вона, до того ж, або не вірить, або не розуміє їх. Тому модерна людина для давніх думок творить дедалі новіші назви. Виходить так, що коли давніше людство мало свою духову кузню думок, то теперішнє людство має тільки фабрику термінів — існує велика продукція слів-кличів.

Так у загальному тепер стоять проблема того, що називається терміном „світогляд”.

Безперечно, світогляд пов'язаний з культурою, а культура пов'язана з наукою.

Голоси, які кажуть, що цивілізація людства розвивається, а культура стоять на місці, або й падає — такі голоси хоч і рідкісні, але вони таки бувають. Ми є свідками великого розвитку природничих наук, а головно в фізиці, що створила собою нову епоху в історії людства — „атомну еру”. Але це тільки розвиток у матеріальній ділянці, цебто розвиток цивілізації, для якої працюють природничі науки.

Для здобутків у духовій сфері має діяти ця ділянка студій, що означається терміном **гуманістика** (від латинського слова **homo** — людина), що охоплює собою літературознавство, мовознавство, історіописання, психологію, логіку і т.д., а головно філософію, що є основою світогляду.

Гуманістика відповідає за справу культури.

За нашого часу стверджується факт, що здібніші уми молодшого покоління воліють стислі науки — природознавство й математику, а гуманістики вони уникають.

Чому?

На це питання дають таку відповідь: стислі науки дають людині практичну професію, що більш поплатна, а тому що модерна людина все більше матеріялізується, то тому вона воліє стислі науки — природознавство (фізика, хімія, медицина, біологія і т.д.) й математику, а гуманістичної ділянки вона уникає, бо після закінчення гуманістичних студій (мовознавства, історіознавства, філософії і т.д.) є мало надій на добре платну посаду.

Ця відповідь є, на нашу думку, в основному неправильна; а якщо її можна бувати правильною, то тільки у відносному сенсі.

Ми, натомість, уважаємо, що причиною неохоти до гуманістики в грядучих поколіннях новітнього людства є його розчарування в гуманістиці, бо гуманістика проявляє дедалі більше нахилу відходити від служенню правді.

Молода людина бачить, що коли вона студіює математику, то тут завжди „два рази два є чотири”, і цієї математичної правди-дійсності не змінить жодна тенденція, жоден суб’єктивізм, жодна політика; тут сумніву немає й бути не може; це незаперечна правда (аксіома).

Але коли така людина переключиться з математики на студіювання гуманістики, то, напр., про прийняття Україною християнства, чи про походження назов „Русь”, „Україна”, чи про ідеологію Тараса Шевченка різні авторитети навчають її так, як цим авторитетам особисто потрібно в угоду цій політичній груповій програмі, якій вони служать.

Коли, з одного боку, тепер у нікого немає сумніву, що слово „політика” означає софістику, а звичайним словом — крутійство, то з другого боку, це факт, що гуманістиці наших часів загрожує політика; а це значить, що гуманістику починають переключати на таку службу, де правдою нехтується.

Ще старовинний грецький філософ Аристотель звищко означив був історіографію (популярно: „історію”), як „служебну науку”, цебто таку „науку”, яка служить кожному так, як хто коли собі цього бажає.

За наших часів так воно є, на жаль, не тільки з історіознавством, але й з мовознавством, літературознавством, етнографією, соціологією і т. д. — це „служебні науки”; цебто псевдо-науки, що їх природознавці легковажно називають „абстрактами”, маючи на думці... байки.

Цей факт, що гуманістичні предмети студій почали ставати „службеними науками”, отже вони не служать правді, є, на нашу думку, основною причиною, через яку країні одиниці молодого покоління уникають гуманістики, ведені свідомістю чи тільки інтуїтивним відчуттям, що тут є щось негаразд — що тут немає дійсної науки, немає правди, немає чесності.

А знову ж уникання гуманістики країнами представниками молодшого покоління в висліді призводить до занепаду культури.

У людині змагаються два чинники: абсолютний чинник — це гін пізнавати **правду**, цебто дійсність, і відносно-мінливий чинник, цебто нахил нехтувати правдою. Обидва ці чинники служать одній і цій самій меті: життєвому самозбереженню. Людина нехтує правдою (свідомо чи несвідомо заперечує, затаює її) тоді, коли людині це потрібно, щоб краще укласти свої життєві обставини в боротьбі із своїм окруженнем. Але нехтування правдою — це чинник суспільний, конюнктурний, мінливий, другісний.

Важливішим є гін людини пізнавати **правду**, цебто пізнати дійсність, серед якої людина живе; бо коли людина не знає **правди-дійсності**, то тим самим вона блукає в темряві, повній непередбачених загроз, небезпек для життя людини.

Гін людини до пізнавання **правди-дійсності** — це найголовніша духовна функція природного закону самозбереження всього того, що живе. Якщо б у живої істоти не було даного їй природою гону до пізнавання правди, то кожна жива істота була б засуджена на загибель ще раніше, ніж їй було б суджено народитися.

Згідно з цим природнім законом самозбереження, не тільки кожна жива істота зокрема, але й кожна людська спільнота засуджує себе на загибель, якщо в ній нидіє,

завмирає гін до пізнання **правди**, цебто дійсності, серед якої вона жила, живе й намагається жити. Якщо людська одиниця чи спільнота намагається затаїти правду перед своїм ворогом, то все ж таки для самої себе вона мусить знати правду, бо цього конечно вимагає її самозбереження.

Небезпека самознищення загрожує цій людині і людській спільноті, напр., народові, що самі перед собою залишають правду, втікають від фактів дійсності, не хотять пізнати правди, лякаються глянути їй в очі. Державні народи, як сильніші, можуть довше перенести цю загрозу (втікання від правди), натомість бездержавним націям у такому випадкові загибель загрожує значно скоріше. І як же глибоко це зрозумів був великий чеський державний муж і мислитель Тома Масарик! Коли Чехія була в австрійській неволі, коли німці вважали чехів „некультурними”, то духа Чехії сильно підносили дві історичні пам'ятки-рукописи „Кралеводворський” і „Зеленогорський”, що, як чехи вірили, походили з 10-го століття, і вони розповідали про давню славу чеського народу. І ці рідкісні голоси серед чеських учених, які осмілилися вважати ці рукописи підробками з новітніх часів, майже одноголосно трактувалися чехами, як голоси „зрадників”; „німецьких запроданців”, — бо, мовляв, „чеська наука доказала, що ці рукописи таки автентичні”.

І всію Чехію сколихнув факт, коли ось раптом сам Тома Масарик заявив, що ці рукописи — гордість Чехії — це таки фальсифікати.

І Т. Масарик своїм служженням правді врятував престиж Чехії у світі і її честь, а не зробили цього ці чеські патріоти, які підробили ці рукописи.

Це треба мати на увазі українцям, коли так звані „науковці” молодшого покоління перемальовують кожен по-своєму ідеологію Шевченка, Франка, Лесі Українки, Володимира Великого і взагалі всю історію України, — перемальовують в залежності від того, якій хто з них груповій політиці служить; і таким чином вони убивають однуку основу буття українського народу, яка ще йому зали-

шилася, а саме — вони підкопують **правду**; і ворогам українського народу вони таким чином дають нагоду твердити, що в українців дійсної науки немає, і це також відштовхує українське молоде покоління від українознавства.

Старовинний грецький мислитель Сократуважав, що коли його земляки-греки не дозволяють йому (з патріотичних мотивів так, як патріотизм тоді розуміли греки) голосити правду, то життя не варте того, щоб жити, і він не зрадив своєї ідеології-правди, а волів прийняти отруту, яку присилували його греки випити.

Коли старовинний грецький учений-мислитель Архімед писав на піску свої наукові формули, він звелів перським воякам-найзникам, щоб вони не перешкоджали йому; ці дики вояки вбили його, але він своєї праці не припинив. У середньовіччі учений-мислитель Дж. Бруно не вирікся голошеної ним правди, і прийняв муки й смерть з рук Святої Інквізиції. Історія науки знає багато таких світлих моментів.

А за нашої модерної доби... де є між тими особами, які називаються „науковцями”, такі, що пішли б на муки й смерть за свої думки, які вони голосять? Вистачить, що б якась група накивала на нього пальцем, і він уже „страха ради юдейського” швиденько зміняє свої попередні думки на інші, намагаючись доказати, що так велять „найновіші наукові досліди”, або взагалі лякається висловити свою щиру думку.

З признанням, з подивом і з тогою тепер пригадуються світлі постаті наших давніших тружеників у ділянці науки в Науковому Товаристві ім. Шевченка у Львові, а згодом також в Недовгоіснуючій Українській Академії Наук в Києві..., — вони намагалися служити абсолютній **правді**, не зважаючи на те, які б там не були перешкоди, — і це були **учені**.

Мало тепер є одиниць цього типу, що давніше були, але й вони або замовкли, або на Заході рятуються „емігруванням” у сферу чужомовної науки, де ще є відносно більше об’єктивності, наукової думки й слова, ніж серед

нашої спільноти, в якій на зміну давнішої світлої постатті жерця правди, **ученого**, прийшла відома постать, звана „науковцем”, і де суспільна думка сама себе добровільно поневолила.

У такому положенні український народ — не тільки в Україні, де він поневолений, отже йому відібрано свободу **науки**, а тим самим заборонено служення **правді**, але й у вільному світі, де українська спільнота сама поневолила свою науку — не зможе нічого дати в скарбницю духового доробку людства і тим самим доказати свою рацією ісування на основі природного закону життя, силою якого втримуються при житті тільки нації продуктивні, цебто ті, що світові потрібні.

Це та дійсність, яку нашій спільноті треба нарешті усвідомити собі поки є час, — щоб не було запізно, бо тут ідеться про основний принцип буття людини й народу.

Оксана Лятуринська

3 Ісаї

„Не слухав ти палиці...
Тяжко заплаче Моаб над Моабом...
нутро мое розвивається над ним...
стогне, мов гусла.”

(Кн. Ісаї, 16:7, 11)

О горе лукавим! О горе невірним!

Хоч плач ти і плач над тим горем і горем!...

Та з гнівом збудив і промовив Єгова:

„Не спи! Хай в Пророка язик заговорить! —
Ось меч Я підніс над тобою, Моабе,*

*) Моаб, як знаємо, народ, що пішов від Лотового сина Моаба. Вже при обезпечені „Обіцяної” а Аберим-тори в Моаб-землі Мойсея дуже підбивало загорнути оком і по той бік Йордану Моабові сади-виногради, виноградні сади з святинями, місці фортеці й далі, далі, аж за фінікійський Либанон з його величним кедром. Але Тир і Сидон не так то легко було адобути не тільки кочовому народові, хай більшими „стратегічними хитрощами” Йозуї та Рагаб. Тож Єгова сказав з досадою: „Вуде з тебе!” — і Мойсей хоч-не-хоч мусів поки збити трохи зі своєї жадоби. Однак чим не закрив Яковові дверей надалі, обіцяючи в будуччині куди більше того: „Ти народі святий, тебе Бог вибрав, щоб ти був народом насліддя, з-поміж усіх народів, що на землі.”

От і брав Ізраїль те „насліддя” підступами, зрадою, як і вчив „Бого-видець”: „Коли йдете на яке місто, кажіть, ідете з миром. Коли ж відчиняте брами, то й будуть вам рабами!” За словом Мойсевим й „обрікаєв” чоловіків, жінок, дітей”, немаючи ніякого милосердя, підпераючись „вогнем Божою” і виявленням її через своїх пророків.

Ісаю ж боліло вже й те, що Моаб „не перелитий”, як Юда. І правда ж, далеко перед Ізраїлем Моаб адобувся на свою державу, своїх царів, свою досить високу культуру; як свідчить знайдений „Моабський стовп”, мав і своє письмо. І то віяке „гебрейсько-фенікійське”, як вмовляють „наслідувачі насліддя”, а моабсько-фенікійське, бож Моаба піхто „гебреям” не обазивав. Коли Юда в Ізраїлем не міг таки впокорити усього Моабу і навіть уже підбиті міста визволились, після невдачного походу ізраїльського царя Ахаза з юдейським Йосафатом, щоб підбити відпавший Гілеад, застосовано було іншу тактику. Вона така ж, як прикладено було Юдою до Забулона, Нефталії, Ефраїма, наводячи сирійців, ассирійців, обесиллючи союзників, от якто „не стало твердині Ефраїмової” (Дамаску): юдейський цар Ахаз, не без дорад Ісаї, заслав послів до ассирійського царя Тіглат-Пілієра II, видік висилаючи і до інших, з обіцянкою „стати слугою великого цара”, аби лише підбив Ефраїма й Арама і покарал якнайгнебніше. Тоді Ісаї вже міг вирушати в Самарію „здирати луи” перед ассирійцями і впевнено голосити „слово Боже”, залякаючи Ефраїма, міг і „запечатовувати свої глаголи при учнях”. З викриттям дослідників (Равлісон за джерелами з Меандру) про підступства Юди та його пророків, Ісаїне „стогнання утробы” над знищеним, аруйнованим, вибитим, спаленим Моабом виявляється в усьому потворному фарисействі. А знаючи, як сповнялось одне „пророцтво”, уже з одних алюзій в Біблії можна напевно сказати про інші. О. Л.

за скверни, непослух Господньому Слову,
за опір, що досі кладеш ти уперто,
укрившись від Юди гірськими щитами!
Не маєш покори — то й справжньої віри;
не маєш ти віри — сумління не маєш;
не маєш сумління — то й Бога у серці,
Єдиного, в Кого неправди нема!
Не маєш ти Бога — ти ворог Єгові
й Моєму народові — ворог запеклий!
Ось гнів Мій упав у покару на тебе,
і впав він жорстоко, жорстоко, Моабе:
не Слово, не Слово — ось меч Мій говорить!..
Ось рештки твої — вже на пожері псоті!..
Спотвореним зникне народ твій, ворожий,
і не проросте вже ніколи твій корень!”
Як гусла по горах твоїх неосяжних
вже стогнути у чорній жалобі, жалобі, —
по тобі, Моабе, нутро мое стогне:
не слухавсь ти кия — не плачся ж то потім!..
Тож тим по садах, по Севамських заплачу,
по Кирхарешету орлиних твердинях!
Як плакав я, плакав уже над Язером,
і по Есевонові й по Елеалі!..
Як плакав, вереття зриваючи з себе,**
і над Забулоном... і над Ефраїмом,
бо знехтував, знехтував палицю в Юди,
не доцінив тих вод Силоамських!..
О горе лукавим! О горе невірним!..

** Для підкріплення своїх пророцтв й осягання певних цілей юдейські пророки добирали собі відповідні способи, викликаючи здуміння і так роблячи їх ще чиннішими. Еремія, щоб свій народ й інші обезбройти перед ассиро-аввілонцями, вклав був на себе дерев'яне ярмо. Коли пророк Абанній поломав його, Еремія вклав залізне, грозяче ще тяжчим ярмом. Ісаїя ж, коли Ісаїль проти ассирійців покликав собі на допомогу єгипетського фараона Со, а етіопські династії, то скинув зі себе одяг і видався голіячки робити здуміння й заповідати „Божий закон віроломним дітям”: „Не спіставши мене, йдуть вони в Єгипет шукати собі помочі... Єгипетська поміч — річ марва.” А коли сам з Езекієлю приклікав Тиргака, то не була марна. — О. Л.

К. Туркало

НА МАРГІНЕСІ „НАРИСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВІ”

Іван Власовський. „Нарис історії Української Православної Церкви” IV. (ХХ ст.) Частина перша. Українська Православна Церква в США. Нью Йорк, 1961, Бавнд Брук. Стор. 384.

Коли виходить друком якась поважніша книжка з історії минувшини, доводиться чути таке: „іншої ще нема, а тому це найліпша”. Але книжка проф. Івана Власовського під поданою назвою найліпша не тому, що іншої нема, але таки вона сама собою добра, і була б одною з найліпших, коли б були вже й інші на ту саму тему. Я зовсім поминаю історію нашого великого Митрополита Василя Липківського, що писав зовсім в інших обставинах, аніж проф. Ів. Власовський. Про ту історію можна тільки окремо говорити, і, можливо, хтось, за наявною вже дуже доброю, короткою розвідкою про історію „Історії” Митр. В. Липківського православного видання*), спроможеться дати докладну її аналізу, а собі я поставив завдання зробити це з „Історією” проф. Ів. Власовського. Розуміється, було б захвально мені думати, що я дам зовсім вичерпну аналізу, скажу все, і більше нічого не залишиться до говорення. Це ж бо історія свіжих подій, свіжих часів, що зберігається в пам'яті багатьох живих людей. Не дарма сам автор у вступних своїх зауваженнях правдиво зазначив, що означення „нарис”, а не історія, найбільше буде оправданим для цієї п'ятої доби, яка ще свіжа в пам'яті багатьох, може будити пристрасті, викликувати (ліпше „викликати” К. Т.) непорозуміння, а тому наперед свідчимо, що далекі від всякого (ліпше „будьякого” К.Т.) почуття непомильності в освітлені фактів і не претендуємо скрізь на докладність і точність в їх передачі (ліпше „переданні” К.Т.), хоч автор був учасником багатьох подій того часу” (стор. 9).

*) Митрополит Василь Липківський, Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження Української Церкви, із вступом і замітками Протопресв. С. В. Савчука, Вінніпег, 1961.

Тим то й я можу говорити та мірою своїх сил корегувати тільки те, що відбувалося за моєї пам'яті, що я пам'ятаю, чи знаю з джерел, чи навіть сам також був учасником цих чи тих подій, і це може бути таке, чого автор міг і не знати, та на підставі цього можу дати свої зауваження, хоч і так треба зразу признати авторові справедливість, що він в еміграційних обставинах і умовинах спромігся зібрати так багато джерельних матеріалів і на них побудувати свій нарис.

Мета таких зауважень, як мої, може бути тільки одна: якщо автор визнає їх правдивими, то він повинен поробити відповідні виправлення, чи навіть додатки в своєму рукописі. Відомо бо, що для дослідників рукопис іноді буває багато вартіснішим, аніж надрукована книжка з нього, бож завжди можуть бути пізніші зміни, додатки, виправлення. А рукопис такої цінної авторової праці безперечно повинен буде трапити покищо, у наших еміграційних обставинах, до музею-архіву Вільної Академії Наук, а пізніше, коли — дай, Боже, того — Україна позбудеться влади сатани й буде вільною, — до Всенародної Бібліотеки, чи власне, до її рукописного відділу, Всеукраїнської Академії Наук.

* * *

Автор добре висвітлив перші кроки боротьби українського духівництва за відродження своєї національної Церкви та ту байдужість, що її виявила тодішня українська влада — Центральна Рада до церковних справ. Проте, ось тут і натрапляємо на першу авторову „помильність” (авторове слово. К.Т.).

В освітлені факту з Миколою Безсоновим, директорм департаменту Ісповідань уже за прем'єрства В. Голубовича (стор. 26), автор у цій справі посилається, як на джерело, тільки на непротореного чорносотенця й ворога України арх. Євлогія („Путь моєї життя”), не знавши, очевидно, того (хоч про це є в „Українському Православному Календарі” за 1956 рік — США, стор. 109), що єпископ Нікон був вікарієм на Поділлі. Це було за моого перебування в Кам'янець-Подільській семінарії (1907-1911).

Єпископ Нікон був чистої марки росіянин („кацап” з великою рудуватою бородою) з виразним прононсом, і говорив, як кажуть, „у ніс”, але вже в Кам’янці, треба думати, сприйняв близько до серця потребу українського села мати школу своєю мовою. Можливо, його „приятелі” не пропустили того з уваги й, можливо, за це Синод і перевів його на Волинь. Ото тоді тільки, мабуть, і став він вікарієм Кременецьким, переданим під надійне око Арх. Євлогія. Але там він також був недовго, бо його вибрали від Волині до „Государственої Думи”. У Думі він узяв руку українців і там обстоював справу української школи. Щоб позбутись його з Думи, його зробили правлячим і післали до Благовещенську (якраз тоді правлячий архієрей не міг бути членом Думи). Уже звідтіля під час війни він прислав до „Биржевих Ведомостей” статтю „Орли й Ворони”, з різким осудом роботи графа Бобринського в зайнятій тоді Галичині.

Того, що єп. Нікон повіз із собою до Благовещенську пансіонерку, можна було б і не подавати, навіть у „нарисі”, а краще було б зазначити, що тоді один чи два правдивих українців-священиків з Кам’янця переїхали до нього в Благовещенськ. Я не можу зараз цього певно сказати, але мені здається, що на деякий час перевівся був туди й відомий прот. о. Єфимій Сіцінський.

Отже, за єп. Нікона автор подає тільки від’ємні відомості, та ще й з такого джерела, а більшого, позитивнішого, очевидно не знаючи, не подав. А єп. Нікон був з числа тих росіян, що з вибухом української національної революції стали на український ґрунт і останні роки свого життя віддали Україні. Автор також не знов, що, можливо, і в арх. Євлогія була „пансіонерка”; таке, можливо, могло б виявитися, коли б єп. Нікон писав історію царського єпископату в Україні. Та ж ніде правди діти, що в багатьох єпископів, були свої „пансіонерки”, але про це історія повинна промовчувати.

Взагалі можна зробити авторові легке дорікання, що він забагато віддає уваги таким сумнівним джерельним матеріям ворогів українського відродження, як арх. Єв-

логій, арх. Антоній Храповицький і кількох інших авторів виданих пізніше праць, що тільки спотворили історію українського церковного руху в Україні. Про них, певна річ, треба було згадати, бо вони становили потужну гальму в українському церковному русі, були визначними діячами, що намагалися затримати рух історії і спрямувати його назад на випробуваний шлях панування російської Церкви над Церквами всієї колишньої російської імперії. А коли вже подавати їх, то не робити на їх підставі кінцевих висновків, як це зроблено з єп. Ніконом, та ще й указувати на помилки митр. Євлогія в його „Путь моєї житні”. Бо ж можна бути певним, що й майбутні українські історики не напишуть за митр. Євлогієм, що за тих часів було міністерство Ісповідань. Про те, що такого міністерства тоді не було, дадуть їм відомості інші джерела.

Списуючи церковні справи в 1918 році, автор, може, і добре зробив, що подав ширше тло державного життя за гетьманування П. Скоропадського і на цьому тлі показав церковний рух за тих часів. Однак здвою було робити з цього самодостатнє явище, — посилання на п. Мірчука з того погляду було абсолютно зайве, бо його писання нічого спільногого не можуть мати з православним церковним рухом в Україні. А що він у тих своїх писаннях стає в позу запізнілого учителя для українських соціялістів часів 1918 року, то це тільки доводить зайвість посилання на нього.

Автор на самому початку зазначив, що цей свій розділ він „трактує скоріше як матеріял для майбутніх істориків Української Православної Церкви, які зможуть більш спокійно (треба „спокійніше“ К. Т.) і **безсторонньо** (під-креслення мое. К. Т.) розібратися в подіях церковного життя доби відродження Української Православної Церкви...” (стор. 9). Як би там автор сам не трактував цей свій нарис, а п'ять великих томів і, зокрема цей 4-ий том на 384 сторінки, роблять цей нарис дуже близьким до самої таки „історії”, тим то й він мав би бути спокійнішим і безстороннім. Цього саме, треба сказати, автор і сам

дотримується у своєму „нарисі”, але подекуди все ж таки той спокій, а, головне, об’єктивність його зраджують. У таких місцях виступає, хоч і не дуже виразно, авторова емоційність, що, цілком можливо, випливає не так із його власних настанов і розуміння справи, як з тієї „генеральної лінії”, що виводить свій початок ще від блаженої пам’яті Митрополита Полікарпа та української еміграційної еліти. Як на приклад, можна вказати хоч би на те, як автор списує проголошення автокефальності Української Православної Церкви на засіданні ВПЦРади 5 травня 1920 року (стор. 87-88). У читача може скластися враження, що ВПЦРада таки справді поставила себе вище уряду УНР і понад закон 1. 1. 1919 р. про автокефалію, тобто, що ВПЦРада склала була собі надто високу думку про себе, бо порівняння закону УНР і ухвали ВПЦРади автор подає буйним чорним шрифтом. Правда, трохи далі автор зазначає, але вже звичайним шрифтом: „На нашу думку, церковні діячі, згуртовані в другій ВПЦРаді, проголосили самі автокефалію Української Церкви 5. 5. 1919 р., а не сперлися на проголошенну вже автокефалію законом державного уряду УНР з дня 1. 1. 1919 р. з причини політичної небезпеки (підкреслення моє К. Т.), більшовицька влада в Україні могла відразу закинути ВПЦРаді контрреволюційність” (стор. 88).

Отже, тут уся справа в редакції, бо якраз, на нашу думку, треба було спершу описати обставини, в яких діяла ВПЦРада, а потім вказати, що, проголосивши на свою засіданні автокефалію, ВПЦРада, звичайно, тим самим повторно проголосила закон уряду УНР уже в союзських обставинах, але „з причин політичної небезпеки” не могла цього сказати відкрито. І тоді авторові не треба було б повторювати того самого і в такій самій формі на стор. 110-й, бо Всеукраїнський Церковний Собор 1921 р., як найвища церковна установа, тільки стверджував постанову ВПЦРади з 5. 5. 1920 р. І це зовсім логічно за більшовицьких обставин.

Як на другий приклад авторової емоційності, можна вказати на його критику діяльності церковних діячів пе-

ред Собором 1921 року, а саме — що вони не використали єпископів-українців із старого єпископату царських часів. Таких єпископів автор називає аж вісъмох. Найперше треба почати з арх. Парфенія Левицького. Відомо, що він за першої російської революції 1905 року був правлячим єпископом у Кам'янці-Подільському. Він був свідомий українець, але, ніде правди діти, не твердий духом. У Кам'янці він потрапив на пригожий ґрунт. Можна з імовірним припущенням сказати, що, можливо, і перекладу Євангелії українською мовою тоді ми не мали б, якщо б не було там твердіших духом протоієреїв о. Єфімія Сіцінського та о. Кирила Стиранкевича, настоятеля старого собору. Дух арх. Парфенія зазнав ще більшої зневіри після невдалого його місіонерства до графа Л. Н. Толстого в Ясній Поляні. І ми бачимо, що досить було помаху пальцем патріяршого (патр. Тихона) представника, як арх. Парфеній зрікся і митрополитства, на яке його було обрано, і взагалі УАПЦ. Але ще перед тим помахом, на прохання ВПЦРади хіротонізувати кількох єпископів, хоч „владика Парфеній сказав, що це передчасно, що про це треба ще подумати” (стор. 90), він послав представників ВПЦРади до катеринославського арх. Агапита Вишневського, щоб той дав згоду, бо для хірототії треба принаймні двох єпископів. І цьому єпископові, не зважаючи на те, що він молебном зустрічав Директорію УНР (стор. 61), не вистачило твердого духа дати зразу згоду, і він відповів, що він сам поговорить з арх. Парфенієм. Чи говорив він з арх. Парфенієм, того історія не знає, але добре знає, що він так і не пристав до українського церковного руху.

За арх. Юрія Ярошевського автор пише, що той „автокефалію Православної Церкви в Польщі проводив, не зважаючи на „громи та блискавки” з Московської патріярхії і з Карловецької групи (Сербія) російських єпископів на еміграції” (стор. 95). Відомо бо, що ніякі „громи та блискавки” не страшні, коли є добрій громозвід, а за такого громозвода була нормальна європейська держава (Польща) і взагалі еміграція, то й не дивно, що арх. Юрій Ярошевський не зважав на „громи й блискавки”. А чому

він, бувши таким „відважним” українцем, свого часу не заявився в Україні, щоб допомогти Українській Православній Церкві стати на традиційний шлях свого відродження? Щоправда, там не було „громозводу”, а через те „громи й блискавки” були страшні. Чи ж Духом Святым діячі відродження УАПЦ повинні були знати, де й які є єпископи-українці та спеціально вмовляти їх приїхати в Україну й очолити свою Церкву? Міг же єп. Нікон, хоч і росіянин родом, зразу з революцією приїхати ні кудиinde, як до Києва і стати на службу Україні. Треба тільки пошкодувати, що він поквапився, і зрікся єпископства, а то, можливо, очолив би УАПЦ без „манірних вагань”. Ось таким чином можна розібрати й решту архієпископів й єпископів, що їх перераховує автор (стор. 94-96).

Та ще й до того треба брати до уваги ті обставини, в яких діяла ВПЦРада. Панувала така тоді руїна господарського життя на території большевицького господарювання, що людині навіть з найбутнішою уявою теоретично годі це уявити. Досить сказати, що коли мені особисто треба було відвідати батьків, 1921 р. — то з Києва до Прокурівська, відстань між якими поїзд із старою передреволюційною технічною скорістю проходив за 12-13 годин, я добиралася тиждень. Залізничний рух був такий розладнаний, що свої залізничники не могли дати ради, і московський большевицький уряд змушений був запросити японців наладнити його. Наїхала до Москви ціла армія японських залізничників, і за якийсь час залізниця почала оживати. Пошта також не працювала. І все ж таки, не зважаючи й на такі обставини, діячі ВПЦРади їздили до єп. Антонія Грановського до Москви 1921 року (стор. 96), і до арх. Парfenія, і до єп. Агалата, але що з того вийшло, ми бачимо.

Коли б автор міг собі уявити таку картину, то й списування історії з єпископами-українцями старого російського єпископату вийшло б у нього по-інакшому. Коли вже митр. Липківський і інші єпископи відвідували українські парафії, то звичайно селянськими возами, бо тоді

жива сила була набагато кращою й надійнішою за механічну. Отже, коли б автор і це зважив, як слід, то його виклад і про тих єпископів-українців був би інакший. А це треба було б змінити, бо коли декому з теперішніх людей неясна господарська й транспортна ситуація за тих часів, то дальшим поколінням і поготів буде важко розібратися в такій важливій справі.

* * *

Описуючи, як відносився уряд Директорії УНР, зокрема, коли в проводі Директорії вже був С. В. Петлюра, автор, між іншим, зазначає: „Ідея єдності Української Православної Церкви зо всією Вселенською Церквою, в живій конкретності — зо всіма другими (треба „іншими“). К. Т.) Православними Автокефальними Церквами-сестрами, а не перебування Автокефальної Української Церкви в ізоляції, „самій по собі“, було одною з головних зasad церковної політики проводирів її в уряді УНР того часу” (стор. 105). Із цим, із корективом „молитової єдності“, не можна не погодитися з автором. Проте, примінення терміна „супер-автокефалістів“ до тих, хто не поділяє такої самої єдності, не повинно було б мати місця в такій солідній праці. У нас ще й досі нема такої праці, яка солідно довела б, чому саме не потрібна така єдність, тим то нехтувати таку інтенцію передчасно, а, крім того, найперше потрібна цілковита єдність у самій собі в якійсь Церкві, що хоче бути автокефальною, і треба мати державу; без цих передумов, особливо в еміграції, не може бути й мови про ширше єднання, у вселенському мірилі. Коли тепер в еміграції є люди, які вважають, що краще своїй (груповій, чи в якійсь чужій державі) церкві бути „самій по собі“, то вони не „супер-автокефалісти“ (який незугарний термін!), а автокефалісти теперішнього взагалі хворого, роз’ятреного життя по всьому світі, і, можливо, вони, як на цей час, добре думають і роблять, бо це дає, принаймні, якийсь відносний спокій.

* * *

У 2-му розділі автор сумлінно й досить об’єктивно подає, як відбувався Собор 1921 року, і все те, що діяло-

ся після Собору. Правда, відчувається, і про це навіть сам автор не раз зазначає, що в нього не було під руками достатньої документації, що б можна було дати вичерпну картину всього того, що тоді відбувалося. На приклад, у голосуванні на Соборі подання президії про висвяту єпископа олександрійським звичаєм не зазначено, що перед тим, як особисто голосувати, кожен член Собору, підійшовши до президії, ціluвав спершу Євангелію, а тоді подавав свій голос. Треба думати, що підходили тільки ті, що голосували „за”. Не згадується також, бо немає писаних документів, що серед членів Собору був і академік Агафангел Юхимович Кримський, слово якого чи не було завершальним до того, щоб таки відновити єпископат, і за це, як він казав, „історія нас не осудить, бо ми робимо Боже діло”.

* * *

У підрозділі про внутрішній устрій УАПЦ автор примінив ось таке визначення висвяти єпископів на Соборі 1921 року: „Бо коли висвята єпископату **неканонічним способом** була, як показано вище, актом вимушеним від Собору, і надалі тим же Собором заборонена...” (стор. 127) (підкresлення моє. К.Т.). Здається, що автор, ніде перед тим не вживавши слова „неканонічний” щодо висвяти єпископів на Соборі 1921 року, не повинен був би й тут так висловлюватися. Адже ж поняття „канонічність” і „неканонічність”, поминаючи те, що вони останніми часами стали одіозними й дразливими, усе ж таки відносні. А щодо висвяти єпископів на Соборі поняття „неканонічності” не можна так з легкої руки примінювати. Адже висвята єпископів на Соборі 1921 року не була явищем абсолютно новим, ніколи невідомим у Православній Церкві. Такий спосіб висвяти існував довгий час у перших віках християнства, як і сам автор казав про це передніше. Тоді діяли самі Апостоли. Пізніше (у 4 віці) почали збиратися Собори, але не тому, що була потреба розв'язувати устроєві справи Церкви, а через те, що роз'їдали Церкву єресі, які мали доктричний характер. Тоді вже не було Апостолів, а були деякі святі Отці, що стали єпископами таким спо-

собом, який нічим не відрізняється від того, що його примінив Собор 1921 року, але їх, як і сам автор якось зазначив, ніхто не називав неканонічними.

І ось Собори тоді, поборюючи цю чи ту догматично-го характеру єресь, фіксували прийняті на Соборі дог-мати у своїх правилах — канонах. А що ті єресі чималою мірою спричинилися до розладнання всього устроєвого життя, то кожний Собор прина гідно видавав чи складав свої правила-канони, щоб завести правопорядок. Але то вже були ніякі догмати, а правильник правопорядку, тоб-то поруч догматичного права заводилося звичаєве пра-во, що йому вже тільки згодом надали значення святости, бо всі канони, і догматичні і устроєві, пішли в одному збірнику, як Канони Вселенських Соборів. Це добре, — тим установившися певний, твердий порядок. Проте, чи ж можна сказати, що на все те, що відбувається в житті Церков тепер, можна покласти непохитну печатку ка-нонічності? Якось так завелося в наш розбурханий вік, що коли щось комусь вигідне, він називає його каноніч-ним; невигідне — неканонічним.

Отже, на нашу думку, висвяту епископів на Соборі 1921 року на гірший кінець можна було б назвати тільки не традиційною, не звичаєвою. А що вона була канонічна, то мені здається, і автор, як богослов, не має в тому сум-ніву, і йому може тільки не подобатися те, що зрушене традиційність та віками встановлений звичай. А крім то-го, усе це більше відноситься до канонічної свідомості, аніж чистої канонічності.

* * *

Так само, як і з ухвалою ВПЦРади 5. 5. 1920 року про автокефалію (стор. 87-88), в автора вийшло і з „Всеукра-їнською Спілкою Православних Парафій”. Автор зовсім поправді й добре вияснює, чому саме Собор 1921 року прийняв таку форму устрою Української Православної Церкви. „Думаємо (тут, на нашу думку, треба було б, ви-ходячи з обставин політичної большевицької ситуації, да-ти категоричне ствердження, а не тільки припущення — К. Т.), що ця назва виникла і в постанові про устрій цер-

ковний УАПЦ на Соборі 1921 року увійшла в зв'язку з декретом більшевицької влади на Україні про відокремлення церкви від держави” (стор. 130). І далі навіть автор підсилює це порівнянням такої устроєвої форми із „Спілкою Асоціації Культу” за законом 1905 року про відокремлення Церкви від держави у Франції. Але це автор зробив уже після зневажливого зауваження: „Всеукраїнська Спілка (добровільна) Православних Парафій” замість Церкви, як Божої установи, — **поняття нове в історії української церковності** від часів охрещення України” (стор. 129). Та, розуміється, нове, і, треба думати, діячі відродження Церкви 1921 року цілком усвідомлювали собі це, але цього вимагала більшевицька дійсність. І ось коли б це, із прекрасним авторовим розгорненням поступяту про „поняття нове в історії української церковності”, подати після того, що подано на стор. 130, воно виглядало б послідовніше й переконливіше для читача, а особливо для дальших поколінь і дальших дослідників історії Української Православної Церкви за страшних часів більшевицького володіння. Отже, і тут справа тільки в редакції, у послідовності матеріялу, і це набагато змінило б виклад на кращий, на яскравіший і виразніший.

* * *

У 4-му підрозділі 2-го розділу автор, зазначивши, що в написаному до цього часу про життя УАПЦеркви в Україні 1921-1930 рр. „не маємо ми повної, ясної і, в міру можливості, об'єктивної історичної картини того життя” (стор. 136), делікатно, але дуже добре й майстерно дає відсіч ворожим „історикам” УАПЦ, не пошкодувавши й ученого церковного історика А. В. Карташева. Так само автор доцільно й правильно відзначив і писання своїх українських „істориків”, поділивши їх на „два протилежні полюси” (стор. 137) — живих свідків з одного „полюса” та людей з другого „полюса”, закваліфікувавши їхні писання дуже стримано й занадто делікатно, як „пристрасне освітлення життя й значення в церковно-релігійній історії нашого народу УАПЦеркви” (стор. 137). І далі автор подає чималий витяг із „Слова Істини” за січень 1950

р.**) Я, розуміється, недостойний ставити себе в ролю помічника авторові й радити йому сприйняти мою думку, але вважаю, що поруч імені того, хто підписався під статтею в „Слові Істини”, з якої автор подає витяг, цілком можна було б поставити також підписи отих ворожих російських авторів — С. Раневського, К. Фотія, й інших, хоч, правда, і вони навіть не додумалися до того, щоб саме так оцінити український церковний рух з вибухом української національної революції. Во істину автор статті у тому „Слові Істини”, за байкою Крилова, „без драки попал в большие забияки”.

* * *

Далі автор подає склад єпископату 1921 року (34 єпископи) із коротенькими біографічними анотаціями до кожного єпископа. Ці відомості автор безперечно взяв із якихсь джерельних матеріалів, але з тих матеріалів він зачерпнув про деяких єпископів неточні відомості. У тих джерельних матеріалах і сам автор помітив і довів наявність таких неточностей, як ось у багатьох писаннях прот. М. Явдася. Ширші відомості про церковне служення й кінцеву долю конжого єпископа автор подає ще в кінці цього тому (стор. 331-334). Там він, на основі фактичних даних, чимало й злагіднює характеристики єпископів, що їх у роздратовані подав Митр. В. Липківський у своєму VII розділі. З 34 єпископів, із Поділля родом було щось із 5 чи 6, тобто моїх земляків, але тільки трьох із них я знов, бо вони вчилися в Подільській Духовній Семінарії за моїх часів, тим то тільки за них я й можу подати деякі додаткові відомості й навіть дещо зкорегувати.

Єп. Володимир Бржосньовський — мій товариш. Ми були в одному, першому „отделенії” тієї самої кляси, бо наша кляса мал аж три відділи. Отже, він міг народитися

**) Проф. І. Власовський однозгідно цитує за „Словом Істини” (стаття „Перешкоди для поєднання наших Церков”, автор під криптонімом „Обсерватор”), що творці УАПЦ під проводом Митрополита В. Липківського між іншим: „... Священні канони Вселенських Соборів поламали, створили свої нові... Церкву цю назвали „соборноправною”, розуміючи під цим не історичне керування Церквою її Соборами, а світське радоправство. І утворили „канони 1921 року”, — гарячий сором для України на віки вічні...”.

не раніше, як 1891 р., а ймовірніше 1892 року, а не 1887, як подано в автора. То був учень („бурсак”) дуже посередній; вище останніх місць у 2-му „розряді” він ніколи не підносився, а бувало до дальшої кляси переходив із „переекзаменовками”. Розвитку був він слабенького, нічого не читав, тим то був і культури невисокої. Хто був його батько, я не знаю; у нього тоді була тільки мати-вдова, що мала хату в Кам'янці-Подільському в 400-500 кроках від будинку Семинарії. Священство він ніяк не міг прийняти 1912 року, як подано, бо мій курс закінчив Семінарію 1913 року, і тільки того року найраніше він міг висвяти-тися на священика. — У семінарії В. Бржосньовський не подавав жодних сподіванок, що з нього може бути єпископ, жодних даних до того він не мав і не виявляв ні своїми здібностями, ні своєю культурою. — У його діяльності з ДХЦ згодом і є ввесь той Бржосньовський, як я його знаю з семинарії.

Єп. Микола Карабінович ішов у семінарії двома роками вперед від мене. Це був здібний, розумний і дуже культурний „бурсак”. Завжди тримався книжки і добре вчився, у числі перших у першому „розряді”. Він так само міг найраніше народитися 1890 р., а то й 1891-му, а не 1988, як подано. Він родом із містечка Городка Кам'янецького повіту (22 версти від парафії моого батька), де його батько був дияконом.

Арх. Іван Павловський ішов трьома роками вперед від мене. 1908-1909 р. ми рік були на одній, зареєстрованій у семінарії, квартирі. То був також розумний і культурний „бурсак”, любив книжку і багато читав, але вчився посередньо. Натури був спокійної, у поведінці стриманий, коректний. Треба думати, що й єпископ із нього був на своєму місці. Рік його народження правдивий, а з якого повіту він був, не пам’ятаю. З поданих років, коли М. Карабіневич і І. Павловський стали священиками, видно, що в Духовній Академії вони не були.

* * *

Коли вже зайшла мова за Подільську Духовну Семінарію, то прина гідно, хоч трохи тим і забіжу вперед, тре-

ба сказати про церковну проповідь українською мовою, що за неї розповідає автор на стор. 223-228. „Не можемо твердити, що всі духовні семинарії на Україні, але про свою Харківську автор цієї праці, як її вихованець, може засвідчити, що нас не вправляли в проповідницькій практиці” (стор. 223). Отже, практичного проповідництва в Харківській семинарії не було, вивчали гомілетику, але це все було в теорії. Інакше було в Подільській семинарії; кожен семинарист упродовж 5-ї і 6-ї кляс повинен був виступити з проповіддю в семінарській церкві, або навіть якісь іншій із середніх шкіл міста, чи в „Духовному училищі”. Здається, що навіть без такого виступу з проповіддю (хоч би один раз) не допускали до випускних іспитів, але цього твердити не можу, бо сам я вийшов із семинарії після 4-ї кляси і вступив у високу технічну школу.

Я пригадую виступи в семінарській церкві добрих промовців — Миколи Карабіневича (згодом єпископа УАПЦ), Веселовського, Рудича (пізніше Піменського єпископа в Прокуріві) і інших, прізвища яких позабував, бо то було понад півстоліття тому. А взагалі служби в Подільській семинарії рідко коли відбувалися без проповіді. Часто проповідував сам ректор.

Одночасно зазначу й таке, що не належить до цього тому, але взагалі відноситься до історії Української Православної Церкви у справі появи проповідей українською мовою. У перших роках, зразу по революції 1905 року, священик села Жучківець Прокурівського повіту (8 верст від парафії моого батька) о. Ксенофонт Ванькевич написав був проповіді українською мовою й привіз їх на редакцію моєму батькові, а пізніше видав їх друком у Прокуріві окремою книжкою, своїм коштом, і один друкований примірник привіз батькові. Книжка ця не збереглася, а може десь вона по бібліотеках є й досі.

У 5-му й 6-му підрозділах другого розділу цього тому, на підставі здобутих джерельних матеріалів, автор образно й яскраво змалював життя УАПЦеркви за перший період її існування від Собору 1921 року до Собору 1927

року, і те, що, поруч інтенсивного розквіту й розвитку, роз'їдало вже в перших роках її існування. Читачеві виразно владає в око брутальне відношення і встрягання совєтської влади в справи Церкви, офіційно відокремленої від держави. Наочно показано, як діячі УАПЦ справді не знали, на яку ступити, і достатньо билися, „мов риба об лід”. Тим часом через ті драконські пута, що їх накладала большевицька влада на УАПЦ, залишається багато неясного й історично не з'ясованого з тих хиб у житті Церкви, що їх у надмірному роздратуванні описує митр. В. Липківський у 7 розділі своєї „Історії Української Православної Церкви”. Візьмімо хоч би характеристичний епізод із засіданням пленуму Малої Ради ВПЦР 29 грудня 1926 року, на якому була справа ліквідації ДХЦ. Єпископ Г. Маляревський висловив тоді думку: „Не треба ставити запитання, що побудило („спонукало” К. Т.) єпископів відійти від ДХЦ, бо Христос не питав навіть блудниці і розбійника, а простив обох” (стор. 191-193). А якийсь мирянин на це зауважив: „Христос не питав, **бо** знат, а **ми люди** (підкреслення мое. К. Т.) і повинні знати причини відходу” (ст. 192). Без жодних коментарів можна погодитися із зауваженням того мирянина, але одночасно не можна не визнати також і думки єп. Маляревського. І справді, чи могли б проповідники ДХЦ за тодішньої політичної ситуації розкрити всю правду, чому й для чого вони створили ДХЦ? Без сумніву, в цьому є багато таємного, і то такого, що про нього ледве чи історики колинебудь і довідаються. Що ДХЦ було від'ємним явищем у житті УАПЦ, то тут немає сумніву, але ми не знаємо справжньої причини, чому ця ДХЦ утворилася. Коли б у ДХЦ був тільки єп. В. Бржосньовський, якого я знат і схарактеризував раніше, то мені це не було б дивним, але туди належав і єп. П. Тарнавський, якого я знат, хоч і багато менше, як єп. А. Бржосньовського, але знат, як людину солідну й віддану українській ідеї й Церкві. Та самий факт повернення ДХЦ до УАПЦ вже промовляє за те, що, можливо, то були якісь шукання, випробовування, на яку ногу ступити за тих важких політичних обставин.

Що Митр. В. Липківський хотів, щоб Церква була аполітичною, це — так, але як можна було обійтися без політики, коли й большевицька влада, нехтуючи свій закон про відокремлення Церкви від держави, сама втискала ту політику в життя Церкви, не спускаючи з ока кожного кроку з її життя, і мавши в принципі знищення взагалі релігії й Церкви! Тим то й проповіді Митр. В. Липківського часто були гострі, але спрямовані тільки на захист Церкви, у противагу тому, що робила безбожна влада, — і це вже вважалося „політикою” — що Митр. В. Липківський „контр-революціонер”, „агітує проти со- ветської влади”. Адже ми бачили, що досить було арх. О. Яреценкові тільки „необережно висловитися про ути- скі з боку влади” (стор. 147), як зразу ж його арештова- но, і то так, що він не мав уже змоги повернутися назад до Церкви.

Ота гостра оборона Церкви й захист людської душі з боку Митр. В. Липківського, можливо, і викликала певну реакцію в деяких єпископів, які вважали, що треба в інтересах Церкви поступитись до максимум перед вла- дою, сподіваючись хоч тим трохи якось оберегти її від знищенння. Але, розуміється, все це — тільки здогади, що історика не можуть цілком задовольнити.

Таких припущенень, на жаль, багато доводиться роби- ти, списуючи історію УАПЦ. Деякі з них припущені, мож- ливо, згодом з'ясуються й наберуть значення історичних фактів, але деякі, так само можливо, і залишаться припу- щеннями, бо історичні події, що про них тут мова, від- бувалися в такій божевільній державі, яка напевно по- дбає про те, щоб затерти сліди своєї злочинної діяльнос- ти й понищити документи. Уже чого варта поява такого терміну, як „церква працюючих”(?)! (стор. 185).

Таку саму картину з припущеннями маємо й у даль- шому (7) підрозділі з усуненням Митр. В. Липківського з митрополичної катедри. „Ми не маємо достаточно (кра- ще б: „досить”. К. Т.) матеріалів для з'ясування причин тої трагедії, яка сталася на Соборі УАПЦ в жовтні 1927 року: видалення ухвалою Собору з митрополичної катед-

ри першого митрополита відродженої Української Православної Церкви, який був і першим у проводі того відродження. Звичайне для нас уявлення, що сталася ця трагедія під брутальним тиском комуністичної безбожної влади, не може бути вичерпуючою (ліпше „вичерпною”. К.Т.) відповіддю для історика, що досліджує причини подій такої історичної ваги” (стор. 201). І, далі, автор порівнює цю подію з деклярацією митрополита Сергія, що була видана 29 липня 1927 року; і тоді „було вже до 30 єпископів Російської Православної Церкви, які скінчили своє життя мученицькою смертю від безбожників-комуністів, а ще більше перебувало на засланні (Протопр. М. Польський. „Новые мученики Російське”. 1949, стор. 178). Таке порівнання недостатнє. До всіх проявів життя в Росії комуністична влада відносилася й відноситься інакше, як в Україні. Та й самі відомості протопр. М. Польського не знати, чи зовсім певні, бо ж він, мабуть, розглядає Росію його уявлення, тобто, як імперію, і в це число (30) могли в нього потрапити й не-російські єпископи. А добре відомо, коли вдруге настановляли Московського Патріярха, то зразу знайшлися великі десятки російських єпископів, якими можна було обсадити мало не всі єпископські катедри. І навіть пастирська школа і здається щось на зразок Духовної Академії ввесь час були в Ленінграді, а в Україні як не добивалася УПЦРада „богословської школи та короткосрочних богословських курсів”, влада так і не дала на це дозволу, і про це тоді не могли й думати. Отже, і в цьому випадкові імовірніше треба б припустити, що той агент ГПУ Карін таки здійснив би свої погрози, дані голові Собору В. М. Чехівському, і УАПЦ перестала б існувати вже 1927 року. Але, зробивши таке нове припущення, може й краще було б, коли б так сталося, бо тоді УАПЦ не зазнала б ще гіршої трагедії, коли їй згодом зроблено божевільне посудження в принадлежності до Спілки Визволення України, — але про це мова буде опісля.

Не пропустив автор згадати й за наших славних композиторів, що працювали над церковними співами. Компо-

зиторів висвітлити, безперечно, історія українського мистецтва чи історія української музики, але церковна історія також зобов'язана згадати тих композиторів, що поряд творчої праці на світські теми, дали свої твори й на теми церковного співу й духовної музики.

* * *

На стор. 235 автор, назвавши „світлим проявом засади соборноправности...”, зазначає: „В часі від Великих Покрівських Зборів 1926 року, на яких була обрана нова Президія ВПЦРади, і до кінця грудня 1926 року відбулося 13 округових церковних соборів, на яких було обрано 8 єпископів по округах”. Якщо автор має докладніші відомості про ці собори, то жаль, що він не подав, які то були обрання єпископів, — чи то тих єпископів, що вже були, тобто в порядку переміщення, чи може бути обрання і нових осіб, як кандидатів на єпископів, бо з попереднього викладу фактично відомо, що останні дві хіротонії на єпископів відбулися 1925 року. А так залишається неясним, яких 8 єпископів, і читач поставить собі тут знак запитання.

Далі, автор на прикладах дуже добре з'ясовує й доказує, яке велике значення має в Церкві єпископ, тобто, що роля єпископа в Церкві велика й відповідальна; єпископ має бути єпископом, а не „наймитом” навіть і в соборноправному устрої Церкви. Те саме треба було б сказати й за священиків, але про це мови в автора немає.

Подавши чимало витягів з протоколів, звітів, доповідів, ухвал і постанов різних клітин УАПЦ, автор широко змалював, як неправильно багато людей зрозуміли істоту сооброправности, і повернули ту соборноправність на своєвільство, „радоправіє”, зазнавання деяких осіб, що ставали при владі в церковних радах, приниження авторитету й ролі єпископа та духівництва взагалі. А найперше — першого голови ВПЦР гіркої слави Мороза.

Добре висвітлив автор і міжнародне становище УАПЦеркви 1921 року та її взаємини з іншими Церквами. Що й казати, що в діяльності провідників УАПЦ було чимало недосконалого, бо ж абсолютної досконалості ні в чому

не може бути, були помилки і суперечності, і все автор справедливо повідзначав на підставі таки самих документів УАПЦ про ту діяльність. Справді бо, такий вислів, як „Цареславна і панославна Синодська і Патріярша організація не була Христовою Церквою”, поданий у „Прилюдній заяві до всіх Церков ВПЦРади” (стор. 279), чи згадуваний уже термін „Церква працюючих”, не лицюють такій солідній установі, як ВПЦРада. Проте, знову таки треба мати на увазі обставини, в яких відбувалася ця діяльність. Автор, треба думати, уявив це до уваги, бо не дуже й критикує, — більше обмежився тільки знаками запитання в дужках у багатьох місцях. Хіба ж можна вважати нормальнюю діяльність, коли вона відбувалася в холоді, голоді, у невимовних матеріальних зліднях усіх працівників ВПЦРади, від найвищого до найнижчого, та в обставинах загального хаосу й при абсолютній відсутності будьякої комунікації? Тільки запал, безмежна відданість національній ідеї та Церкві могли тримати цих людей при кермі, і через те всі їхні помилки, недогляди, а найбільше — намагання пристосуватися до обставин у державі з безбожною владою, що не тільки ввесь час грабувала Церкву неймовірними податками, а ще й безнестанно встрявала в її роботу, аж ніяк непідлягають будьякому осудові. Чи ж не ясно, що за нормальних обставин і той „Меморандум ВПЦРади з 1924 року” (стор. 268) і „Історична Записка” (стор. 271) виглядали б зовсім інакше, коли б усе це робилося й писалося в нормальній державі із своєю владою, робилося би спокійно й розважно! До того треба визнати, що все те, що відбулося за тих часів, залишилося голим історичним фактом, без практичного здійснення на довший час, залишилися для дальших поколінь тільки свята ідея, що може згодом відродитися в Україні, за ухвалами дальших вільних Соборів, і воістину незабутні мученики, що породили ту ідею і двигали її на своїх плечах у безпросвітній комуністичній темряві аж до Голготи, де й поклали свої голови за цю ідею.

Боротьба за Українську Православну Церкву в обставинах комуністичної влади справді була героїчною. Відкинувши облудне твердження о. д-ра М. Соловія, ЧСВВ, що ніби УАПЦ "... стала жертвою найперше своїх власних внутрішніх розкладових чинників...", автор так само злагіднює й те, що написав Митр. В. Липківський про хиби в житті УАПЦ: „Ні, безбожна природа цього комуністичного уряду була чинна увесь час, діяла за своєю політикою на знищення Церкви, застосовуючи тільки різну тактику, і не можна, на наш погляд, перебільшувати тих внутрішніх недадів у житті УАПЦ, як це **пристрасно** (підкреслення мое. К.Т.) зображене в історичній праці мемуарного характеру митрополита В. Липківського” (ст. 289). Автор застосував слово „пристрасно”. Мені здається, що не тільки пристрастю можна пояснювати те, що написав митр. В. Липківський. У тому, можливо, багато заважили подразнення й роздратованість. Митрополит добре відчував і бачив, якою повагою й славою він був обрамлений серед людності та який авторитет він мав серед наокружних церковних діячів. І йому здавалося, до речі як і авторові цього „Нарису Історії УПЦ”, що досить було 2-му Соборові знахтувати погрози ГПУ, і він залишився б митрополитом і надалі, і більшовики нічого не могли б зробити, а Собор злякався й тим штучно потоптав його авторитет і все те, що він зробив для Церкви. Подруге, можна собі добре уявити, в яких обставинах писав свою історію Церкви Митрополит, — осамітнений, ізольований, відрізаний від життя Церкви, коли до нього боялись і заходити люди, а щохвилини могло завалитись до його хати ГПУ з арештом. У таких обставинах найвольовішій людині дуже важко оберегтися емоційності. І сам автор далі каже: „... для нас більше промовляють не слова „авантюрицтво”, „христопродавці”, „зрадники-юди”, а інші слова того ж Митрополита В. Липківського, як: „Головною хибою (правильніше „бідою”) життя УАПЦ Церкви та її керівничих органів була та загальна неволя, той тяжкий меч, що висів над Україною, завжди готовий упасти на всякого, хто хоч трохи піdnіме голову, особисто (треба

було б, мабуть, „особливо”. К.К.) на церковній праці; от цей меч і робив велику пустку з нашої Церкви...” (стор. 302). І пізніше сам автор стверджує, що: „Отже, не улягає сумніву, що ліквідарія УАПЦ в Україні **наступила б зовсім незалежно від того, чи були які внутрішні нелади, роздори, непорозуміння в тій Церкві**, з яких, мовляв, скористала радвлада. Більше того — логіка історичних подій в розвитку комунізму в ССР дає підставу твердити, що тим скоріше і безоглядніше комуністична влада, перейшовши в наступ по всьому фронту, розв’язала б УАПЦ, коли б в ній, Національній Українській Церкві, сильній згодою та єдністю, вбачала небезпеку для себе” (стор. 313). Так вона й зробила, незалежно ні від чого. ..

* * *

Останній, 12-й, підрозділ 4-го тому автор присвятив життю УАПЦ по 2-му ВПЦ Соборові 1927 року, так само жалюгідному, як і між 1-им і 2-им Соборами, а все з тієї самої причини — неприкриваного намагання комуністичної влади знищити Церкву, а особливо українську, як і все українське, а найперше українську інтелігенцію та єпископів і священиків.

За чималу трагедію УАПЦ треба визнати приписаний їй звязок із Спілкою Визволення України. Цій справі автор присвятив чимало сторінок. Трагічність, розуміється, полягає не в тому факті, що саме безпідставно ГПУ вплутало УАПЦ до цієї політичної організації, а в тому, що під тиском комуністичної влади співучасть УАПЦ у СВУ визнали самі чільніші підсудні на судовому процесі СВУ 1930 року. Найперше ота „автокефальна п’ятірка”, „існування” якої визнали і акад. С. О. Єфремов, і В. М. Чехівський і В. Ф. Дурдуківський, а далі й свідчення деяких інших підсудних про ролю УАПЦ в цій організації. Як разливий приклад щодо цього із кількох, можна подати хоч би один, ось такий: підсудний К. І. Товкач таке написав: „Основну роботу щодо організації селянства для **повстання** мала виконати **особливо** (підкресння моє. К. Т.) авто-

кефальна церква, що в складі духовництва мала значний відсоток старшин петлюрівської армії".***)

Хоч, правда, комуністична влада не дуже то зважала на такі слова К. І. Товкача й інших підсудних свідчення, бо ніхто з єпископів чи священиків, як і сам автор зазначає, не був арештований у справі СВУ. Навіть сам Митр. В. Липківський, що нібіто мав бути найголовнішим „членом” чи „керівником” „автокефальної п’ятірки”, залишився недоторканий через увесь час процесу СВУ і аж до „єжовських часів”, коли вже тотально брали всіх, хто тільки попадав на око чи згадку ГПУ, у тому числі й „діячі культу”.

Комуністичній владі залежало не на тому, щоб дістати ствердження участі в СВУ, — „про це” вона сама добре „знала”, а її важливо було знеславити УАПЦ перед своїм народом і перед світом. Справді, хто б там докопувався до того, чи були в цій справі арештовані єпископи, а ось те, що сказали підсудні на суді, то зразу стало всім відоме. І в цьому, власне, полягає найбільша трагедія УАПЦ.

А що М. Ковалевський, про нісенітніці якого в його писаннях правильно зазначає автор (стор. 316), знов про СВУ стільки, скільки ми знаємо тепер про те, що робиться на місяці й інших плянетах, то й понаписував небелиць, але через їх абсурдність історія і не візьме їх до уваги. Краще було б, коли б М. Ковалевський, не мавши належних матеріалів, зовсім про це не писав, а то не тільки себе, а й поважну установу, що звірилася на нього й надрукувала його „працю”, поставив у ніякове становище.

* * *

У висновках автор каже: „Не стало в УАПЦ в Україні єпископів, не стало й тої Церкви. Бо де лише пас-

***) До речі, треба відзначити, що в листі Арх. Івана Павловського, що його автор подає на стор. 321, неправильно подане прізвище К. І. Ткач; такого підсудного на суді СВУ не було, а був К. І. Товкач, член Полтавської Колегії оборонців. І тут таки не зайве буде вказати й на другу виразну помилку: на стор. 313 перед кінцем першого абзацу замість „Українська Академія Наук” мало б бути „Українська Автокефальна Православна Церква.

тва, а нема Богом установленої ієрархії, там нема й Церкви (Послання Східних патріярхів, гл. 10). Так одну з тез ідеології УАПЦ про рівноправність УАПЦ в управлінні Церквою всіх її членів на засаді виборності, незалежно від становища в Церкві чи то єпископ, чи священик, чи мирянин, бо „в Церкві перед Христом усі рівні”, — дисканаліфікувало само церковне життя, яке й за короткий час її існування в Україні показало, як ми бачили, всю ролю єпископів у житті і окремих церковних округ УАПЦ і всієї тої Церкви в цілому.” І далі: „Цю істину сприйняли й міцно тримались її в 30-х роках 20 в. вороги Христа й св. Церкви Його в нищенні...” (стор. 341).

Це місце може видіся читачеві, як то кажуть, „півложкою дьогтю у бочку меду”. Саркастичність авторова щодо згаданої тези ідеології УАПЦ очевидна. Але чи ж автор справді серйозно думає, що комуністична влада, „сприйнявши й міцно тримаючись” істини: „Поражу Пастыря, — і розсиплються вівці”... (Мрк. 14, 27), почала нищити архипастирів і пастирів Православної Церкви? Мене огортає великий сумнів, що вона взагалі цю істину знає. Вона з однаковою завзятістю нищила й нищить і пастирів, і „овець”, і зовсім не з таких міркувань. Теза: „В Церкві перед Христом всі рівні”, гадаю, не викликає заперечень і у самого автора, бо перед Божим судом таки всі будуть рівні, і може бути таке, що праведний прошак матиме перевагу на тому суді перед єпископом, що не провадив такого праведного життя. А що автор для злагіднення висновку додав до слова рівноправність: „в управлінні Церквою”, то це не міняє справи в обставинах комуністичного режиму. За нормальної своєї української влади ця теза напевно набула б іншого практичного втілення, — єпископи й миряни таки були б також рівні перед Христом, а в житті земному та рівність була б зрушена повагою й авторитетом єпископа, як духовного зверхника, і перевагою його розуму й культурності. І тоді, однаково, там, де треба було б того, він таки був би вищий, а не рівний з мирянином. Нарешті, якщо б узяти навіть формальний бік справи, то коли комуністична вла-

да пустила облудний клич про „равенство й братство”, то чи могла б бути мова про якісь привілеї вищого духівництва в офіційних документах? Адже це була б тільки зайва червона плахта перед індиками!

Усе життя УАПЦ проходило в обставинах комуністичної безбожної влади, що в програмі своїй мала завдання знищити релігію, знищити національну Церкву в Україні, і це вона, врешті, зробила. Тим то церковним діячам УАПЦ доводилось перебувати під постійним її обухом і мечем, як зазначає Митр. В. Липківський. І таке становище УАПЦ автор добре узгляднє та в багатьох місцях добре його освітлює. Проте, не завжди це йому щастить, і він втрачає рівновагу, про що я й зазначив у відповідних місцях.

Наприкінці, переглянувши зміст цінної праці проф. І. Власовського, годилося б сказати ще декілька слів і про форму її, тобто про мову. Ale щоб не обтяжувати редакції журналу, що ласково взялася надрукувати ці мої зауваження, перегляд мови відношу до окремого свого завдання аналізи мови наших українських видань взагалі. А тут обмежуся тільки тими небагатьма зауваженнями, що я їх поробив у тексті, узявши їх у дужки.

—————0—————

Юрій Мулик-Луцик

ЗАКОН ВІДНОСНОСТІ БІОЛОГІЧНОГО ЧАСУ

I

Кожен з нас з власного досвіду знає, іноді одна година минає так скоро, „немов хвилинка”, а іноді година „триває вічність”, як кажуть поетичною мовою. В одному й другому випадку ми знаємо, що годинник показує одну й цю саму одиницю часу, цебто одну годину, а проте своєю істотою одну й цю саму одиницю часу (годину) ми відчуваємо раз „коротшою”, а іншим разом відчуваємо її довшою, — залежно від умовин нашого життя в даний момент.

Матиматичне міряння часу, цебто міряння механічне, об'єктивне — напр., міряння часу годинником і календарем — є об'єктивним. Але людська істота міряє час сама — незалежно від зовнішніх, механічних мірил (годинника й календаря), — людська духовість має свою окрему міру часу, яка не покривається з мірою годинника й календаря. Духове міряння часу — це відчування часу людською істотою, цебто біологічне міряння часу. Звичайно, біологічне міряння часу має суб'єктивний характер.

Ось звичайні життєві приклади.

Коли хтось нетерпляче когось очікує, і при тому не має годинника, то йому здається, що він уже чекає досить довго, наприклад — дві години; коли ж він згодом подивиться на годинник, то здивується, що він чекав не так то й довго, бо в дійсності — тільки годину. А може бути й навпаки. Людина, зайнята якоюсь своєю любимою діяльністю, в ході роботи загально відчуває, що вона працює тільки приблизно годину, а коли гляне на годинника, то здивується, що вона вже працює дві чи три години. Отже, біологічний, суб'єктивний час (тривання часу, що його відчуває людська істота) відрізняється від механічного, об'єктивного часу (часу показуваного годинником і календарем).

Вищеподані приклади відомі кожному з його власного щоденого досвіду, отже над самим фактом існування різниці між механічним і біологічним мірянням немає потреби довше зупинятися.

Над чим слід зупинятися ширше — то це над цим ось питанням: чи ця підстава, на якій біологічно мірюємо час (цебто духово переживаємо час) кермується якимсь природним законом?

Це питання досі не було поставлене.

Мета цієї статті не обмежується тільки поставленням питання, бо тут ідеється також про спробу знайти відповідь на нього.

А покищо знову повернемося до життєвих прикладів.

II

У Канаду я прибув 1948 року, і, як новоприбулий, був, так би мовити, „самозгубленим у просторі й часі”. Я був зацікавлений тими людьми, що прибули з Європи вже давно, і мене інтересувало, як вони тепер почуваються, цебто — яку зміну в їхній духовості зробила сама ця свідомість, що вони в Канаді живуть д о в г о. Шоб було ясніше, я викладу це ширше: мені йшлося не про вплив нових (канадських) суспільних економічних обставин на них — не вплив місцевих звичаїв, іншого роду й способу праці, інших засобів життя, іншомовного середовища; ні, мені йшлося про ч а с, цебто про саме їхнє відчуття цього, що вони в Канаді живуть уже д о в г о, — і чи сама свідомість того, що вони в Канаді вже живуть д о в г о, не вплинула якось на їхню психіку?

У мене була старенька сусідка з-під Рави Руської (з Галичини). Року 1945-го в Канаді їй минав уже десь 45 рік. Але вона часто скаржилася, що 45 років минули їй у Канаді „немов один день”, і вона почувалася так, „ніби вчора приїхала з краю” (із села в лісах з-під Рави Руської в Галичині).

„У старім краю літа якось не так скоро йшли, як тут, в Канаді”, говорила вона.

Цю саму скаргу я чув і від інших наших піонерів.

Це їхнє відчуття, що ця сама одиниця часу (напр., рік),

у Канаді триває ім „коротше”, ніж тривала тоді, коли воно були в „старому краю”, я пояснював різними причинами, але, як потім виявилося, я спочатку пояснював це неправильно; а втім, у початках я глибше не обмірковував цієї справи, — це тому, що вона була для мене т. зв. „очевидною правдою”, бо ж я знав з досвіду, що людина одну й цю саму одиницю часу раз відчуває „коротшою”, а іншим разом — „довшою”.

Але воно й цим разом було так, як це переважно буває: — що т. зв. „очевидні правди” в дійсності є для нас найменш очевидними; приймаючи їх за „очевидні”, ми цим заспокоюємося, і тому не думаємо над ними глибше; і тому „очевидні правди” іноді бувають нам менше відомі, ніж правди не-очевидні.

Бо ось одного разу я більший натиск думки поклав на відомий мені факт, що я в Канаді жив уже п'ять років, — і раптом відчув, що не можу з цим погодитися, бо мене опанувала злуда, що я прибув сюди не раніше, як „торік”.

Мене вразив факт, що п'ять років мені минали в Канаді скоріше, ніж, бувало, два місяці літніх шкільних вакацій... Колись два місяці вакацій — це ж був довгий час!

III

Можливо, що відчуття цього факту, що прибувшим з Європи в Канаду (принаймні тим, з ким я контактувався, і мені особисто) час тут минув скоріше, ніж минав в Європі, ще не був би таким дивним, якщо б тут не було крайньої внутрішньої самосуперечності, і, власне, цей парадокс став мені загадковим; а саме, ідеться про ось що: сам хід переживанняожної поточноГодини в Канаді видавався мені „довшим”, ніж в Європі; отже, коли переживанняожної окремої години й дня видається довшим, то звідси слід сподіватися такого логічного висновку: коли ці „здовжені” години зложити разом, то з цього вийдуть „здовжені” роки; а однак воно діється якраз навпаки: чим „довшими” видаються години й дні, то „коротшими” видаються роки.

Тут, власне, і є цей парадокс.

Ось людина працює, і час їй волочеться дуже „повільно” — як кажуть: „година роком стає”. Так з дня на день години видаються неймовірно довгими в цей час, коли їх переживати в теперішньому часі. Але коли всі ці години вже відійдуть у минуле, і складуться в роки, і оглянутися за ними позад себе, то здається, що ці роки проминали неприродно „заскоро”.

Про це я переконався на основі інформації декого з наших старих піонерів у Канаді, а також на матеріалі особистих переживань.

Але цей самий парадокс у „старому краю” діяв протилежним порядком. Згадувана тут мною на початку статті сусідка з-під Рави Руської говорила, що в „старім краю” поточні години, й дні, тижні й місяці минали їй „скоріше”, ніж у Канаді; але коли переживані нею „короткі” години, дні, тижні й місяці відходили в минуле й складалися в роки, і вона оглядалася позад себе на них, то ці роки здавалися їй „довгими”.

Так, це суб’єктивне явище, але воно природне, — людина переживає цю „злуду” реально, як факт, і тому слід з нею серйозно числитися; але для цього найперше слід піznати його причину.

IV

Мені не було трудно вияснити собі, чому мої сусідці з-під Рави Руської кожна година й кожен день у Канаді тривають так „довго” — довше, ніж, бувало в „старім краю”. Вона походила з села, повного різноманітностей хліборобського життя з його споконвічними багатими традиціями. Багато свят з різними обрядами і звичаями; хліборобське заняття — сівба й збирання плодів — також сповнене барвистим багатством обрядів і звичаїв, як дожинки тощо, — усе це давало велику скалю вражень: один день відрізнявся від одного, одна пора року відрізнялася від іншої. Тому теперішній час минав „дуже скоро”, отже години, дні, тижні, місяці видавалися „короткими”. А коли ці „короткі” години, тижні й місяці вже відійшли в минуле, склавши з себе роки, то селянин, оглянувшись

поза себе на ці минулі роки, відчував їх „довгими” тому, бо вони були повні різноманітного змісту бувших переживань — вони були сповнені багатством вражень.

Прибувши в Канаду, селянин, а вже особливо коли він попадав у місто, ставав за одноманітну „спеціялізовану” роботу; тут він виконував день-у-день постійно одне й це саме заняття: напр., пришивання гудзиків, чи ношення заліза. Праця сіра, одноманітна; година до години і день до дня такі подібні, як для людини білої раси обличчя маси китайських вояків, що йдуть загонами, і один до одного такий подібний, що годі між ними знайти різницю тому, хто не зжився з виглядом китайців. Ця одноманітність, брак нових вражень, брак зміни, призводять до того, що дні й години стають доскучними, порожніми, отже й видаються довгими, коли їх переживати тепер. А коли ці „довгі” години, дні й тижні вже відійдуть у минуле, складуть із себе роки, і коли в це минуле оглянутися, то вони видаються неймовірно „короткими”, немов би час поза плечима людини кудись щезнув на пройденому нею життєвому шляху, і людина почувається неначе б була без минулого, так ніби не жила, і постарілася за один день.

Чому це так? А тому, що людина не має чого згадувати, — її минуле вбоге щодо вражень, немов би зовсім порожнє, мало що є згадувати, отже їй здається, що вона жила недовго, хоч у дійсності вона прожила, скажемо, вісімдесят років.

V

Це, що сказано вище, являється природньою життєвою дійсністю людської істоти, і воно настільки ясне з досвідуожної людини, що дальші вияснення тут, очевидно, вже зайві.

А тепер знову повернемося до попереднього питання: чи процесом біологічного відчування часу править якийсь закон? Відповідь — на основі тієї дійсності, що описана вище — випливає сама собою: так, тут існує природний закон, і його вже можемо без труду розкрити, і сформулювати ось так:

Біо-психологічна міра минулого часу є прямо пропорціональною до скількості життєвих вражень людини в її минулому, і відворотно-пропорціональною до скількості її сучасних життєвих вражень.

Для означення розкритого тут закону в цій статті за-пропонований термін „закон відносності біологічного часу”; цебто, біологічне відчуття довгості часу є суб'єктивним, а тим самим якраз таке відчуття часу має відносний характер, і ця його відносність кермується тим законом, що ми тут розкрили його.

VI

Явище, зване словом „час”, є природньо-конечним, родимим, невід’ємним від людини фактором. У психології й філософії чимало сказано про це, чим є час, як явище саме собою, і про це, як людина витворила собі поняття про час. Усе це досьогодні зацікавлення явищем, що зване словом „час”, обмежене питанням відношення людини до часу.

Але, здається, ми не допустимося помилки, коли скажемо, що можна й треба також поставити відворотне питання, а саме — питання про відношення часу до людини.

Що в людині діє гін абсолютного самозбереження — це явище для історії філософії відоме, дарма що в науці й філософії немає для цього належного терміна, і ми тут запропонуємо для цього такий термін: **гін до вічності**.

Ні наука, ні філософія не зробили кінцевих висновків з наявності гону до вічності, а зробити їх конче потрібно в ділянці загального знання про людську істоту. У цій статті, однак, не буде спроб займатися справою гону до вічності*). Що я тут маю на увазі — це тільки підкреслення цього факту, що гін до вічності, як гін абсолютного самозбереження, являється бажанням жити якомога найдовше — з проекцією у вічність, цебто продовжувати час свого існування в безконечність.

Гін до вічності — тому що він є інстинктом самозбе-

* Цю проблему автор цієї статті ширше розглядає в більшому творі „Антропотелеологія”, що ще не опублікований друком.

реження являється найважнішим фактором у людській істоті. А тому що гін до вічності — це гін до продовження людиною свого часу, то тим самим феномен часу є в людині найважливішим явищем; а коли — так, то й також закон відносності біологічного часу не може не мати істотного й конечного значення для буття людини.

Тут ми знову спонукані ще раз сказати, що треба поставити питання про відношення часу до людини. Під відношенням часу до людини я розумію вплив біологічного часу людини на духовість людини. Я маю на увазі ось що: тому що в людині діє природньо-конечний гін до вічності (будь він ясний людині, чи й ні), цебто людина свідомо й підсвідомо бажає продовжити своє життя, то як почувається людина, коли вона, глянувши у своє минуле, відчуває, що її час минув дуже „скоро”, ненормально „скоро”? А при тому ця людина свідома того, що в інших, кращих обставинах життя, час її був би „довшим”. Людина відчуває, що обставини штучно „скоротили” її час, цебто відібрали від її свідомості відчуття довгого часу в її минулому, і вона відчуває, що жила коротко, дарма, що її метрика стара.

Так ось, такі обставини життя, в яких людина, оглядаючись поза себе, бачить свої минулі роки пройшовшими „дуже скоро”, непомітно — через монотонію життя — стають проти її природнього гону до вічності. Отже модерний спосіб життя з його спеціалізацією праці (одноманітність зайняття) являється противником інстинкту самозбереження, він суперечить гонові до вічності, а тим самим від'ємно впливає на світогляд і на стан моральності модерної людини.

Асоціація Колегії Св. Андрея з університетом

Колегія Св. Андрея у Вінніпезі вже з самого початку свого заснування (в квітні 1946 р.) стала унікальним явищем в історії українського народу, бо, по-перше, це одиночка під сучасну пору українська академічна православна школа в усьому світі, і, по-друге, — її Богословський Факультет є першою цього роду українською школою поза межами України.

Колегія Св. Андрея з 1962 роком стала також унікальною в соборницькому аспекті українства, бо з цього часу вона стала першою, і досі одиночкою поза межами України академічною школою, що ввійшла в систему державного університету; тут мається на увазі цей факт, що Колегія Св. Андрея 14 червня 1962 р. ввійшла в асоціацію з Манітобським університетом у Вінніпезі.

У проводі Колегії Св. Андрея ще в процесі засновування цієї школи, розуміється, були заміри шукати всіх можливих шляхів для її розвитку; у межах цих замірів згодом почала вилонюватися думка про її евентуальне пов'язання з університетом. Очевидно, бажання й можливості — це дві різні справи; міряння сил на заміри і міряння замірів на сили — ось дві терези, що балансували то в одну то в другу сторону з ходом років у процесі всебічного обмірковування цієї проблеми; провід Колегії Св. Андрея, почислившись з реальними можливостями, нарешті рішився на цей крок, і 28 березня 1958 р. вперше звернувся, листовно, в цій справі до Манітобського університету.

Пересправи щодо асоціювання цієї Колегії з університетом тривали чотири роки (28. III. 1958 — 14. VI. 1962).

Ця проволока була спричинена різними обставинами, але головне її джерело було в самій Колегії Св. Андрея, провід якої не наполягав на поспіх тощо, щоб мати більше часу для всебічного скріplення ґрунту під цією Коле-

гією; це її всебічне скріплення було необхідним на те, щоб вона мала силу прийняти й виконати передумови свого евентуального зв'язку з університетом.

Щождо Манітобського університету то він також не міг полагодити цю справу негайно. Колегії можуть пов'язуватися з університетами двояким способом: або на статусі **асоціації**, або — **афіліації**; асоціація — це статус **автономії** кожної колегії в системі університету; **афіліація** — це суверенність колегії в системі університету; цебто, та колегія, що асоційована з університетом, є з ним пов'язана ближче за ту афілійовану. Звичайно, асоціація — це стан підготови до афіліації, яка вимагає від колегії більших матеріальних і науково-педагогічних можливостей.

У статуті Манітобського університету досі фігурував тільки статус **афіліації** колегії з ним, а статуса **асоціації** не було. Тому ж що провід Колегії Св. Андрея звернувся з пропозицією не про афіліацію, а про **асоціацію**, то Манітобський університет виявився тут неприготований; бо як у системі ні одного університету Канади немає колегії на статусі **асоціації** (є тільки афіліації), так цього досі не було ні в теорії, ні в практиці й у Манітобському університеті.

Отож, Манітобський університет, щоб прийняти у свою систему Колегію Св. Андрея, 1962 р. зробив спеціальний додаток до свого статуту (через Манітобський парламент) — тобто були додані точки про статус званій **асоціацією**, а вже після введення цього додатка до статуту було можливим асоціювати Колегію Св. Андрея з Манітобським університетом.

Так ось Колегія Св. Андрея — це перша й досі одна нока в Канаді Колегія, що пов'язана з університетом на статусі **асоціації**, а не афіліації, і спеціально для Колегії Св. Андрея, на її пропозицію, Манітобський університет такий статус (асоціація) у себе ввів (1962 р.).

Акт асоціації Колегії Св. Андрея у Вінніпезі був підписаний 14 червня 1962 р. о 6 год. вечора в будинку адміністрації Манітобського університету на Форт Геррі в Він-

ніпозі, — цей акт підписали: за Манітобський університет — голова Ради регентів Університету Джордж Т. Річардсон і віцепрезидент та контролер Університету д-р Віллард І. Кондо; за Колегію Св. Андрея — голова Дирекції Колегії о. протопресв. д-р С. В. Савчук і секретар Дирекції Михайло Г. Гикавий; за уряд провінції Манітоби — діючий міністер копалень і природних багатств Джан Крисчянсон.

Нижче подаємо початок, і одночасно найосновніші точки, документу п. н. "Agreement" („Умова“) між Манітобським університетом і Колегією Св. Андрея, на основі якої згаданий Університет відступив цій Колегії частину своєї площині під поставлення будинків згаданої Колегії біля цього ж Університету, а цей привілей надається тільки цим Колегіям, що асоційовані чи афілійовані з Університетом:

THIS AGREEMENT made the 14th day of June A.D. 1962;
BETWEEN:

THE UNIVERSITY OF MANITOBA,

a corporation incorporated by act of
the legislature of the Province of
Manitoba.

(hereinafter referred to as the "University")

OF THE FIRST PART,

— and —

ST. ANDREW'S COLLEGE IN WINNIPEG,
a corporation incorporated by act of
the legislature of the Province of
Manitoba,

(hereinafter referred to as the "College")

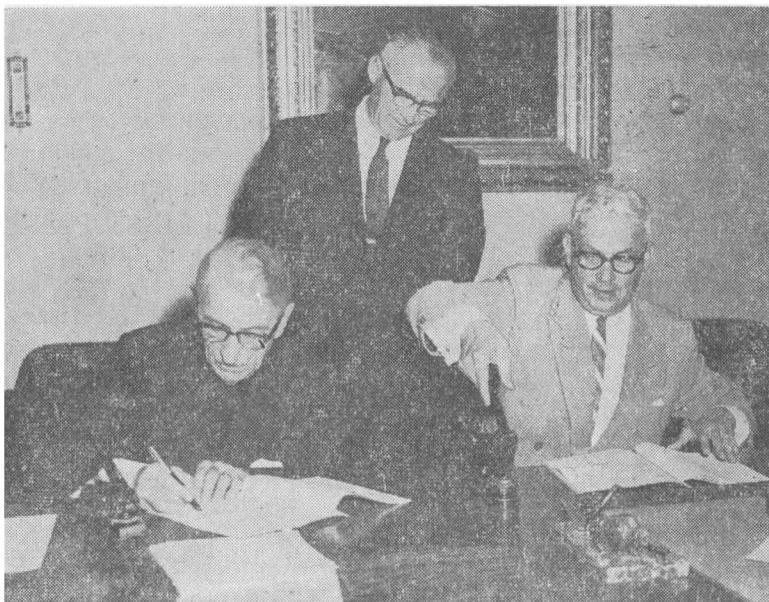
OF THE SECOND PART.

WHEREAS the College is desirous of establishing a college on the Campus of the University, in the Municipality of Fort Garry, in Manitoba, and the University has agreed to lease the College a site for such college and its appurte-
nances, upon and subject to the terms, covenants, agreements, conditions and provisoies hereinafter set forth;

NOW THIS AGREEMENT WITNESSETH as follows:

1. In consideration of the premises and of the rents, covenants and agreements hereinafter reserved and contained on the part of the College to be paid, kept, observed and performed, the University has demised and leased, and by these presents doth demise and lease unto the College all that parcel or tract of land situate, lying and being:

(Тут слідує подрібний опис приділеної Колегії землі).
TO HAVE AND TO HOLD the said demised premises for and during the term of ninety-nine (99) years, to be computed from the 14th day of June, 1962, and from thenceforth next ensuing and fully to be completed and ended, with right of renewal as hereinafter provided; YIELDING AND PAYING THEREFOR unto the University during and in respect of the said term the clear rent or sum of One Dollar (\$1.00) payable on the day of execution hereof.

Протопресв. д-р С. В. Савчук підписує, в імені Колегії, одну з копій угоди (угода підписана в сімох копіях), а д-р В. Кондо стверджує угоду печаткою Університету; приглядається п. Іван Карасевич, адвокат Колегії.

2. THE COLLEGE HEREBY CONVENANTS with the University as follows:

(a) To use the demised premises for the purpose of conducting

(i) courses of study in theology and divinity leading to any certificate, diploma or degree therein;

(ii) subject to the provisions of the University Act, courses of study that do not lead to any certificate, diploma or degree of the University;

(iii) post-graduate courses of study;

(iv) carrying on original research in any branch of knowledge and learning and providing facilities for such purpose;

(v) religious services and performing religious rites and ceremonies, and giving religious instruction;

(vi) after the expiration of not more than ten (10) years from the erection on the demised premises of the College's building containing lecture rooms, such courses of study leading to a degree of the University in arts or science as may be authorized by the Senate of the University to be taught in the said building; and for all purposes necessary, incidental or ancillary to the foregoing.

Відношення проводу Манітобського університету в ході процедури асоціювання з ним Колегії Св. Андрея було позитивне; зокрема ж слід відмітити прихильне в цій справі становище д-ра Г. Г. Сандерсона — президента (ректора) Манітобського університету. І коли, безпосередньо після підписання „Умови” увечері 14 червня 1962 р., д-р Сандерсон на влаштованому ним з цієї нагоди прийнятті свою коротку промову закінчив словами „Вітаємо Колегію в родині Університету”, то ці його слова віддзеркалюють у собі його відношення до цієї справи.

Щодо науково-культурної справи в замірах асоційованої Колегії — то також на цій точці між Університетом і Колегією немає жадних непорозумінь. Коли о. д-р С. В. Савчук — голова Дирекції Колегії Св. Андрея від початку її заснування, на вищезгаданому прийнятті з нагоди звершення акту асоціювання Колегії з Університетом у своїй

промові відмітив, що „сьогоднішня церемонія підписання умови між Манітобським університетом і Колегією Св. Андрея має історичне значення не тільки для самої цієї Колегії, але й для всіх канадських українців православного віроілювання, які повністю включилися в життя Канади, але які при цьому бажають зберігати віру своїх предків”, — то провід цього Університету правильно сприйняв ці слова голови Дирекції Колегії, коли канцлер Манітобського університету суддя Фрідмен окреслив їх як „добре поставлену” справу, бо як канцлер Фрідмен, так і всі присутні були свідомі того, що з вірою українського народу і його національною Церквою органічно й невід'ємно пов'язана справа української мови й культури, огнищем яких явля-

Джордж Т. Річардсон, голова Ради Регентів Манітобського університету, підписує угоду між Університетом і Колегією Св. Андрея. Цьому приглядаються (зліва направо) Дост. Дж. А. Крисчянсон, д-р В. Дж. Кондо, о. д-р С. В. Савчук і Мих. Г. Гикавий, — тобто всі ті, що угоду підписали в імені Університету, Колегії Св. Андрея та Манітобського уряду.

ється Колегія Св. Андрея; і саме в цьому відношенні ця школа, а вже тим більше з моментом її приходу на статус асоціації з університетом, має соборне значення для всього українського народу, що й, очевидно, буде відмічене на майбутніх сторінках історії науки й культури українського народу.

Не тільки Колегія Св. Андрея, але й Манітобський університет свідомі того, що користь цієї асоціації є взаємною для обидвох шкіл; з уваги на це канцлер Манітобського університету суддя Фрідмен на церемонії асоціації у своїй промові відзначив цей факт, що Колегія Св. Андрея „злагатить наукове й духовне життя на кемпусі” — цебто Манітобського університету, як цілості.

Микола Битинський

Найважливіші територіальні герби України

(Продовження)

Лев Галицький

Другою нашою національною геральдичною відзнакою, так само важливою і всіма шанованою, як герб київський, є земський герб галицький під назвою „Лев Галицький”, бо має в собі образ лева. Як знаємо, цей герб репрезентує територію Західньої України й є емблемою її столиці м. Львова та символом колишньої княжої Галицько-Волинської Держави, як другого, після Києва, історичного політичного й культурного центра нашої соборної батьківщини. Герб „Лев Галицький”, як і всі наші історичні найдавніші геральдичні відзнаки, є походженням сферагістичного, бо знакова фігура лева з'явилася первісно також на княжій печатці нашадків Данила на початку XIV ст. З історичного боку цілком певно документарно доказано, що такої печатки вже вживав кн. Андрій від 1316 р. Однак, можна б припустити, що фігура лева в нашому знайдівництві могла якимсь способом уживатися й раніше, можливо навіть — як іменна (гласна) емблема самого кня-

зя Лева, або як назірний знак міста Львова, збудованого кн. Данилом на честь сина Льва. У всеякому разі, впадає в очі тісна пов'язаність образа лева з іменем кн. Льва та з назвою міста Львова в галицькому земському гербі.

Багато з того, що говорилося про київський герб, можна б віднести і до герба галицького, особливо ж усі ті специфічні геральдичні способи, що ними досліджувалося київський герб для вияснення його знакового спотворення та встановлення правильного вигляду.

Герба галицького порівняльно вживается далеко більше і частіше, ніж герба київського, принаймні — на еміграції. Це явище можна хіба пояснити тим, що по-перше, галичан поза батьківщиною є значно більше, а по-друге, — що галичани більш звикли ще з рідних земель оперувати всілякими відзнаками в різних випадках приналежних локальних національних своїх проявів. Через те галицький герб так часто фігурував на багатьох ужиткових речах національного характеру від печаток, листових штампів і книжкових прикрас почавши і на організаційних пропорах та військових стягах скінчивши. Але зрозуміло, що впарі з тим при широкому використуванні цієї важливої національної відзнаки, і помилок в її виображені було зроблено більше й частіше, ніж у репродукціях київського герба з Архистратигом.

Герб Лев Галицький найчастіше демонструється в нас в тому хибному вигляді що походить також з незнання чи з вільної-невільної ігноранції геральдичних правил. А той хибний вигляд його такий: на блакитному полі щита золотий коронований лев вправо **спинається** (а не дереться, як дехто неправильно товмачить) на скалу природнього (або відповідного стисло-геральдичного срібного) кольору. Щоб ясно й точно усвідомити собі оту хибність виображення і ту неправильність, до якої майже всі наші люди так уже звикли, наче зрослися з нею, і її не помічають, потрібно хоч коротко переглянути віковий історично-геральдичний процес змінливості самої нашитої гербової фігури, т.т. постаті лева.

Як було вже згадано, образ того лева вперше з'явив-

ся на печаті галицьких князів Андрія і Льва Юровичів, що фактично того знака в характері княжої регалії вживали. Фігура лева була вже трактована геральдично правильно, т. т. стояла вона на задніх ногах і в оригіналі матриці печаті повернена вправо. (У відбитку ж печаті цей порядок протилежно мінявся, як було тоді звиком). Та найважливіше в знаку те, що поза фігурою лева ніяких інших атрибутів в геральдичному полі не було. Так само і в дальших повторюваннях його чи то на княжих печатях і стягах, чи на монетах, чи в емблемах м. Львова, скала — другорядний геральдичний атрибут — відсутня. Те саме зображення одиничної фігури лева наслідували й польські та угорські королі, які володіли Галичиною, на своїх королівських регаліях для галицької землі — на печатках, на монетах та на державних гербах (Див. таблицю II.).

І аж за міцно вже устійненого польського володіння в Галичині від XVI ст. земський герб її зміняється способом т. зв. „геральдичного розширення” на додатковий атрибут — скалу. Спочатку малювано при скелі фігуру лева так, що вона „спинається” на ту скалу, як це видно з т. зв. „Гербопису Арсенальського”, а пізніше лев став уже на скалу „дертися” (став на ній всіма ногами), як це зображено в гербовнику польського геральдиста Папроцького, при чому голову лева вже і увінчано шляхетською короною, чого раніш не було. У такому ось польському зображені цей герб став офіційно зватися „гербом Воєвідства Руського”. Польський історик Ян Длугош навіть намагався вияснити символіку того образу: мовляв, скала в гербі при фігурі лева виявляє природній **характер країни, на якій утвердилося польське панування.** Той же історик зазначує, що щитове поле того герба було червоне, хоч в арсенальському гербовнику і в Папроцького воно означене **блакитним**, очевидно, за якимсь давнішим, певно за княжим зразком (можливо, на княжій корогві).

Отже, з цієї розвідки дається розуміти, що скала, як додаткова атрибутна фігура в галицькому гербі, є, безпепечено, польського походження, чужою видумкою, своєвільним переіначенням основного образу української важ-

ливої територіальної їй державної емблеми, і що її в правильному гербі Галицької землі уживати не потрібно, бо вперте користування нею ще і тепер, свідчить, на жаль, про несвідоме спотворювання важливої нашої національної емблеми.

Ще якби не було первісних зразків зображення лева на галицьких княжих печатах, ѹякби він своє існування започаткував лише від польських королівських часів, то можливо було б прийняти за свою територіальну емблему навіть і чужий знак, як певною мірою тогочасний фактичний і **юридичний геральдичний витвір**. Геральдика у своїй віковій практиці знає ѹялтерує багато таких випадків, коли фамільні роди, міста, краї та навіть і держави цілком нормально користувалися правно наданими їм від чужих володарів гербами, а самі чужі володарі приймали за свої, т.т. „адоптували” герби прилучених до своєї корони країв. Із становища почуття національної чести королівське наділення гербом приймалося нормально лише тоді, коли новий знак з'являвся вперше і ним не **касувалося чи не змінювалося попереднього власного знаку**; у противному випадку акт наділення новим чи зміненим гербом „з володарської ласки” вважався за насильницький й образливий. Це останнє повністю можна примінити й до випадку заміни попереднього старшого галицького княжого герба польським спотвореним через додання скали.

Ще один ніби новий атрибут у галицькому гербі міг би бути під сумнівом, — це корона на голові лева. Ми бачимо, що первісні постатті лева на княжих печатах не були короновані і що і цей атрибут уведено в герб також за польських королів. Проте появі корони на голові лева, хоч би і за чужою ініціативою, **не має ознаки суттєвої зміни вигляду герба**, як це сталося у випадку зо скалою. Княжий галицький герб не був коронований тому, що в тих часах такого звику взагалі ще в геральдиці не існувало. А пізніше з'явилася широка тенденція коронувати в звичайних гербах майже всі фігури живих істот, особливо звірят, специфічними коронами **античного** типу, а в гербах вищої геральдичної ієрархії — титулованих осіб, виз-

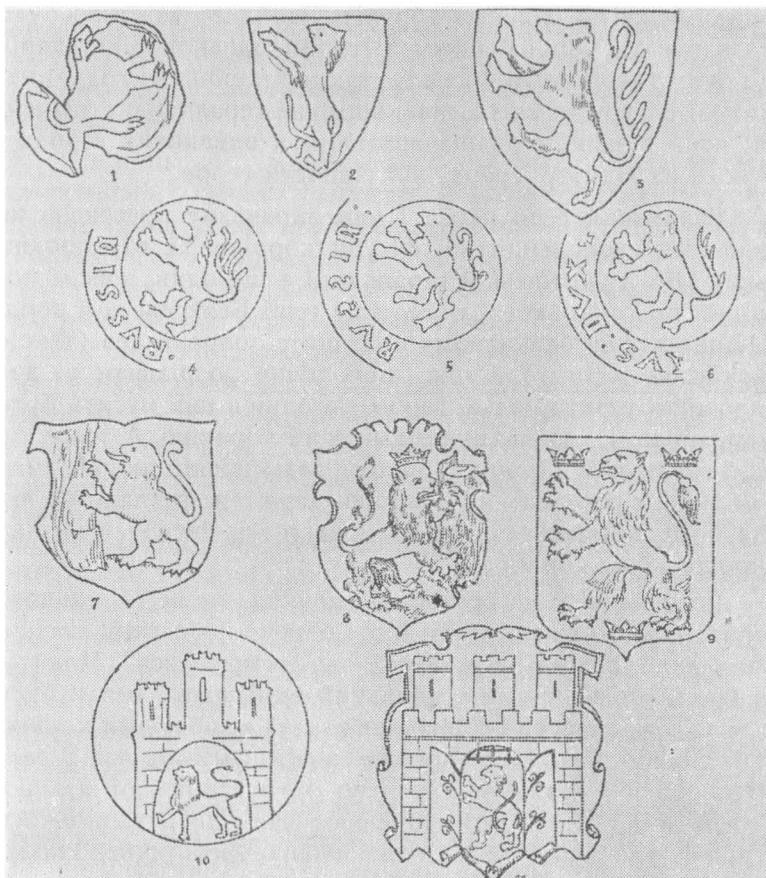
начних країв, держав тощо — **коронами королівськими** (з ростками квітки лілеї на обручі). Особливо важливо було відзначувати коронуванням ті герби однакової категорії, що були тотожного вигляду; так що корона на голові нащитної фігури має властиве, відмінне геральдичне значення: вона є знаком розпізнавального в **однакових** гербах і знаком на відміну ієрархічної гідності герба.

Галицький герб якраз і має оправдану претенсію на увінчання своєї нащитної фігури короною, і то королівською. Бо в українській геральдиці є ще один, зовсім подібний до галицького, герб, а це герб Береговської землі в Карпатах: на блакитному полі щита золотий лев (також українського типу). Отож, щоб точно розрізнати ці два однотипні територіальні герби, то один з них мусить бути за правилами геральдики відмінений короною. А тому що герб галицький є старший віком і важливіший вищим змістом своєї символіки, як колишня державна регалія, то якраз йому припадає честь мати нащитну фігуру, увінчану королівською короною.

Розглядаючи історичні відміни та зміни галицького герба, не можна не згадати й ще одного його типу німецького, який, до речі, в останній час „актизувався”. Мовиться про „Тересіянський” галицький герб, якого взяли були собі за відзнаку (чи їм його нав’язали) комбатанти колишньої дивізії „Галичина” при німецькій армії під час II світ. війни. Цього герба встановлено за австрійської цісарки Тереси в XVIII ст. перетворенням давнішого галицького герба на німецький стиль: з блакитного щита усунено польську скаду, а натомість введено новий атрибут — три античні корони (зубчасті), розміщені навколо фігури лева, в порядку — 2-1. Ця вояцька відзнака, звичайно, має чисто локальне організаційно-спеціфічне значення без ніякого національного змісту й української традиції, і нею наші „дивізійники” послуговуються, як приватною пам’ятковою емблемою.

На закінчення можна ще додати загальне завваження, що по такому докладному і всебічному розгляді головних проблем галицького герба стає повністю зрозуміло, який

ВІОБРАЖЕННЯ ГАЛИЦЬКОГО ГЕРБА

1 — на печатці Льва Даниловича; 2 — на печатці Юрія Львовича; 3 — на печатці Володислава Опольського; 4 — на монеті кор. Казіміра; 5 — на монеті кор. Людвіка; 6 — на монеті В. Опольського; 7 — в герборисі Арсенальському; 8 — у гербовнику Б. Папроцького; 9 — Терезіянський тип; 10 — на печатці м. Львова XIV ст. 11 — в „Адельфотесі” XVI ст.

саме тип його треба вважати за справді бездоганно геральдично-правильний, традиційно-історичний і суто-національний формою та високо-символічним змістом у відміну від усіх псевдо-українських його типів, створених чу-

жою волею поневолювачів на знак перемоги над українським народом у давніх часах. А з того знову стає зрозуміло, що хто послуговується своїм рідним ніби „галицьким” гербом польського походження, т.т. з додатком до фігури лева атрибута **скали**, той властиво афішує герб польський „Воєвудства Руского” і тим способом пропагує чужі, антинародні і ворожі українським патріотам ідеї.

Правильний же український герб — Лев Галицький зображується так: на блакитному полі щита золотий коронований лев з піднесеним угору хвостом з китицею.

Сподіваємося, що ця ширша розвідка про наші важливі національні геральдичні високо-символічні емблеми зможе хоч трохи запобігти тому, щоб ми не компромітували себе й не понижували національної гідності уживанням чужих польських та московських знакових витворів. Закінчуємо тим, з чого почали: коли ми всі вже дійшли до тієї патріотичної свідомості, що не осмішуюмо себе вживанням фальшивих, невластивих нам назов для себе і для нашої батьківщини, то нарешті завершимо свою національну свідомість ще й тим, щоб не осмішувати себе вживанням чужих, невластивих нам зовнішніх відзнак.

ЦЯ РОЗВІДКА ОСНОВАНА НА ЛІТЕРАТУРІ ПРЕДМЕТА:

1. — Снімки древнихъ русскихъ печатей государственныхъ, царскихъ, обласныхъ... и т. д. (Видання комісії друків державних грамот і договорів. Москва, 1880).
2. — Портреты, гербы и печати Большой Государственной Книги 1672. С — Петербургъ, 1903.
3. — М. Битинський: а) Печатка кн. Льва Даниловича. Н. К. Вінніпег, 1952. б) Державні Інсигнії України. Рід і Знамено ч. 4. Еттлінген 1949. в) Державні відзнаки України. Альбом гербів і пропорів. Прага 1939. г) Герб — Лев Галицький. „Філателіст” ч. 4. Н-Йорк, 1953. д) Герб — Св. Архистр. Михаїл Київський. „Віра і Культ.” Вінніпег, 1956.
4. — H. Polaczkówna, Klejnoty Dlugosza (в книгохріні Арсеналу в Парижі). Prace sekcji historii, sztuki i kultury. т. I. Львів, 1927.
5. Piekosiński, Heraldika polska Średniowieczna...
6. Bartosz Paprocki, Herby rycerstwa Polskiego. Kraków, 1858.
7. H. Niesiecki, Herbarz Polski (том з гербами земськими). Kraków, 17...

С. Я. Парамонов

Нове про „Слово о Полку Ігоревім”

(ДОСЛІДНА РОЗВІДКА)

(Продовження)

2. Чи є пропуски переписувача в „Слові”?

На це запитання ми можемо сміливо відповісти: так! Це насамперед пояснюється технікою писання в старі часи. „Слово”, як і літописи, писалися так званим „сплошняком”, цебто без будьяких знаків розділу між словами, дуже рідко починаючи з „червоного” рядка. Переписавши сторінку, переписувач порівнював свою копію з оригіналом. Частенько виявлялося, що він щось пропустив. Тоді він вписував на маргінесі або „полях” те, що було пропущено.

Ясна річ, що на вузеньких маргінесах не можна було вписати все проти рядка, звідки щось було пропущене. Отже вписували тільки приблизно біля того місця де пропуск трапився. Для переписувача, що читав оригінал, та знов зміст, це не утворювало ніяких труднощів, але для переписувача через десятки або сотні років це вже була дуже тяжка проблема. Звичайно питання вирішувалося просто: все, що було на маргінесах, вписувалося разом у текст, у це місце, яке, здавалося, більш відповідало щодо змісту. Унаслідок цього ми маємо неясноті та й просто нелогічності, цебто перекручення тексту. Кілька прикладів покажуть, що якість і кількість цього роду перекручень у „Слові” досить значна, й „Слово” в цьому відношенні в чималій мірі покалічено.

Ось поет надзвичайно художньо описав перемогу князя Святослава III Київського над половецьким ханом Коб'яком, і додає:

„Ту немци и Венедици, ту Греци и Морава поють славу Святъславлю, кають князя Игоря, иже погрузи жиръ во дне Каялы, рекы Половецькыи, Русского золота насыпаша. Ту Игорь князь выседе изъ седла золота, а въ седло кощіево. Уныша, бо, градомъ заборолы, а веселіе пониче”.

Одразу впадає в очі, що починаючи від слів „кають князя Ігоря”, із текстом щось неладно.

І справді: коли чужі народи: німці, венеційці, греки й моравани могли прославляти перемогу Святослава III (припустимо, що це не поетична гіпербола), не могли вони „каяти”, цебто проклинати Ігоря за те, що він програв бій з половцями. Хвалити героя-переможця за близкучий вчинок можуть усі, не зважаючи на національність героя, але за його упадок **проклинати можуть тільки свої**. Чужинцям щодо поразки Ігоря було зовсім байдуже, — вони могли тільки взяти це повідомлення до відому; а це тим більше, що серед них, за виключенням може моравів, щирих друзів русичам не було, а тому в них не було абсолютно підстав приймати гірку долю русичів та й самого Ігоря так близько собі до серця. Автор „Слова”, тонкий психолог, не міг зробити такої помилки, бо тим самим він поставив би себе в незручне становище перед своїми слухачами, його сучасниками, які добре знали дійсний стан речей в міжнародніх справах. Чому ж це так?

А тому, що автор „Слова” вжив це речення у відношенні до зовсім інших осіб, які мали всі підстави проклинати князя Ігоря за його поразку: це жінки на Русі. Це вони зазнали страшної біди, втративши своїх чоловіків, синів, братів, милих через вину Ігоря, що пішов у похід із занадто малими силами. Ці з русичів, що не були побиті, попали в полон, і треба було їх викупляти за золото та срібло. З Літопису ми знаємо, що воно так і було.

Тепер помилка переписувача ясна: речення із „кають князя Ігоря” він пропустив, а, помітивши, написав збоку; пізніший переписувач (а продовж 600 років їх було чимало) вніс це речення не в це місце, що треба. Непошкоджений оригінал, очевидно був такий:

Жены Русъкыи въсплакашась, аркучи: уже намъ своихъ милихъ ладъ ни мыслю смыслити, ни думою сдумати, ни очма съглядати, а золота и серебра нимало того потрапати. **Кають князя Игоря, иже погрузи жиръ во дне Каялы, рѣкы Половецкыи, Русскаго золота насыпаша.**”

Прокляття руських жінок щодо Ігоря були зовсім природні: вони втратили своїх дорогих, а крім того й змогу пишатися дорогоцінностями, бо коли жінка стала вдовою, то вже було не до пишного одягу, а коли чоловік попав у полон, то треба було його викупити своїм золотом та сріблом. Отже й тут автор „Слова” показав себе величним знатцем людського серця.

Не треба також думати, що автор не міг докоряті князеві Ігореві хоч би й словами жінок: у „Слові” він звертається прямо до певних князів словами гніву та докору. Не треба забувати, що в ті часи люди були пряміші й горді, і вони ще не тренували своїх хребтів у напрямку гнутися якмога нижче.

Відмітимо разом й іншу нелогічність, якщо б, умовно, приймати текст „Слова” непомильним: близькуча перемога Святослава над Коб'яком 1184 року могла викликати в чужинців захоплення, але не могли вони 1187 року **одночасно** вихвалювати Святослава й **проклинати** Ігоря, — це абсолютне безглуздя, бо у всьому світі, люди не можуть одночасно піддаватися дії двох **протилежних** почуттів.

Немає підстав лишатися на місці й другому уривкові, а саме: „ту Ігорь князь выседе изъ седла золота” і т. і. Уже сама форма речення, що починяється зі слова „тут”, показує, що йдеться про щось, що відбувається саме тепер, у біжучий момент. Але як він міг „висідати” із свого сідла **тепер**, коли **перед** цим йшла мова про оцінку його поразки чужинцями?

При тодішніх шляхах сполучення та відсутності регулярної пошти, вістка про його поразку могла досягнути Європу тільки багатьома місяцями після того, як це відбувалося. А в нашому тексті виходить ось так: що в Європі всі вже знають про біду Ігоря, а тут його тільки тепер половці стягають з сідла та беруть у полон! Нісенітниця тут очевидна.

Зовсім ясно, що речення „ту Ігорь князь выседе изъ седла золота” було переписувачем пропущене з опису битви, де князь Ігор був узятий в полон, — ось цей опис битви:

„Бишася день, бишася другий. Третъяго дни къ полудню падоша стязи Игоревы. Ту ся брата разлустиста на брезъ быстрои Каялы, ту **Игорь князь высѣдѣ изъ сѣдла золота**, а въ сѣдло кощіево; ту кроваваго вина не доста; ту пиръ докончяша хоробрі русичи: свати попоиша, а сами полегоша за землю „Руськую”.

Помилка переписувача ясна: середь тих речень, що всі починалися словом „ту”, він перескочив через кілька слів. Коли ж пропуск був помічений, пропущене було знову таки, але невпопад, вставлене в уривок, де кілька речень також починалися словом „ту”. Техніка помилки очевидна.

Лишаеться ще третій уривок, що просто висить у повітрі, не маючи нічого спільногого ані з тим, що стоїть переду, ані з тим, що стоїть позаду, а саме: уныша, бо градомъ заборолы, а веселіе пониче”. Але й для нього знаходимо відповідне місце:

„А въстона, бо, братіе, Киев тugoю, а Чръниговъ напастми. Тоска разліяся по Руськой земли, печаль жирна тече середъ земли Руськои, уныша, бо, градомъ заборолы, а веселіе пониче”.

Ми тут бачимо сю саму ритміку і це саме вставне „бо”, що було дуже типовим для стилю мови того часу, а головне — послідовність думки.

Отже ми знайшли для всіх трьох уривків, що були ізольовані щодо змісту і позбавлені логіки, відповідне місце в попередньому тексті. Усі вони знаходять собі своє дійсне, оригінальне місце, без будьякого насиливання, там, звідки при пізнішому переписуванні випали і були вставлені в невластиви місця. Але є ще один доказ справедливості нашого виправлення, а саме: коли ми включимо три згаданих уривки з цього тексту, куди вони при переписуванні влізли були „клином”, невпопад, то цей текст тільки після цього набуває плавності й логічності.

Уривок починався з „ту Немци и Венедици, ту Греки и Морава поють славу Святославови...”, а далі має слідувати „А Святославъ мутенъ сонъ виде”. Усе тепер стає простим, ясним і на своєму місці.

Розглянемо ще один приклад. Ось битва закінчена, „ту кровавого вина не доста”, обидва брати Всеволод та Ігор попали в полон. Поет описує біду, що її зазнала вся Русь, і закінчує:

„А князи сами на себе крамолу коваху, а поганii сами побѣдами нарищуще на Руськую землю, емляху дань по беле отъ двора.”

З першого погляду неначе все ѹ гаразд, але це не так: цi слова **зовсiм не вiдповiдають** обставинам походу князя Ігоря. Насамперед нiякої „крамоли”, цебто ворожнечi помiж князями **не було**, похiд на половцiв вiдбувся тiльки потай, секретно вiд iнших князiв, бо обидва брати не хотiли дiлитися славою з iншими. Далi: про будьяку данину половцям пiслi поразки Ігоря не могло бути ѹ мови. Розгромивши обох Ольговичiв, половцi накинулися на Русь в страшнiй помстi: били, палили ѹ нищили все, про данину смiшно ѹ говорити. Чому ж це так?

А тому, що уривок з „емляху дань по беле отъ двора” попав не в належне мiсце, а саме — так, як i в тих випадках, що ми вже перед тим розглянули були: уривок був пропущений, далi вписаний на маргiнесi, а потiм внесений в текст в невiрне мiсце. Вiрне мiсце його було там, де мова йшла дiйсно про крамоли Олега Горiславичa.

Крiм того, ми маємо кiлькома рядками перед нашим уривком: „и начиша князи про малое, — се великое, мльви-ти, а сами на себѣ крамолу ковати, а поганіи съ всѣхъ странъ приходжаху съ побѣдами на землю Руськую”.

Отже ми маємо майже повторення слово-в-слово тих думок, що були вже ранiше висловленi; чи ж мiг би автор „Слова” допуститися такої помилки — особливо ж вiн, такий скupий на слова?

Нi, помилки вiн не зробив, — як це ми з’ясуємо далi. Уривок з „емляху дань...” вiдноситься до тих чварiв, у вислiдi яких на Нежатинiй нивi загинув з одного боку старий Із’яслав, а з другого — його племiнник — молодий Борис В’ячеславович, i про яких у „Словi” саме ѹ говориться. Якраз у цих чварах брали участь i половцi, як со-

юзники цих молодих князів, що повстали проти своїх дядьків. Не маючи грошей, щоб сплатити за допомогу половцям, вони дозволяли половцям грабувати країну своїх дядьків, а ці накладали на кожен двір дань по „беле от двора”.

Тут треба з'ясувати, що саме розуміти під словом „бела”. Більшість дослідників та перекладачів вважали, що це сучасна „білка”. Це безумовно невірно. Насамперед, як древне, так і сучасне ім'я цієї тварини — „векша”. Векша влітку буває рижа, а взимку сіра, отже назва „білка” зовсім не підходить. Як у „Слові”, так і в літописах „бела” є скорочена назва від „бела веверица”. Векша, або по-російському „белка”, є звичайнісеньке звірятко північної та середньої Європи, шкірка якої ще на початку цього століття коштувала 5 копійок, але 750 років тому, ціна її була зовсім мізерна, не більше $\frac{1}{4}$ копійки. Отже **така данина** була б сміховинною.

Мова йшла зовсім про іншу тварину, а саме про софоля, який здався ще „бела веверица”, бо взимку шкіра його насправді біла. Ціна соболя й в старі часи була значна, і сплатити таку данину означало для селянина велику матеріальну втрату. А тому „Слово” й згадує якою страшною ціною звичайні люди оплачували чвари поміж своїми князями. Отже уривок з „емляху дань” треба пересунути на його вірне місце, а саме:

„...Тогда по Руськои земли рѣтко ратаевъ кикахуть, нѣ часто враны гряхуть, трупіа собѣ дѣляче, а галици свою рѣч говоряхуть, хотять полетѣти на увѣдіе. А князи сами на себе крамолу коваху, а погані сами побѣдами нарищуще на Руськую землю, **емляху дань по беле от двора**.”

Тепер знаходить собі належне місце й другий уривок, в якому говориться про „крамоли” князів. По-перше, обидва схожі уривки розсуються на значну відстань, і досадне враження повторення того самого щезає, а по-друге (і це головне), — обидва уривки **утворюють протиставлення**, а саме: дивиться, яких бід зазнавала Русь через чвари князів та їхню роз'єднаність 117 років тому й якої біди

зазнала Русь **тепер**, знов таки через відсутність єдності. Усе це тепер стає на своєму справжньому місці і стає логічним.

Отже, на підставі наведених прикладів (а всіх ми ще не перерахували) можна твердити, що переписувачі наборили в „Слові” чимало пропусків, і таким чином перекрутили його справжній зміст тим, що вписали потім пропуски в неналежні місця.

Так ось ми маємо в „Слові” принаймні дві переставки й чотири пропуски, але це ще не все.

(Далі буде)

Сава Зеркаль

Політика чи Полетика?

У збірнику „Новий Літопис” ч. 2 (3) 1962 р. в листі проф. Євгена Онацького до о. д-ра С. В. Савчука є такий вислів: „... одержав, нарешті, дозвіл писати про „Родину Полетик”, що в ній мав би знаходитися автор „Історії Русов””. По переконанням автора цих рядків проф. Є. Онацький вжив не справно прізвища Політіки, назвавши його Полетикою. Як близький сусід одного хутора Політіки, дозволю собі подати декілька фактів і документів на опровадження свого твердження.

1. На Ромоданівському шляху, що йде від м. Путівля на Конотіп, далі на Ромен, далі на Кременчук і т.д., у 18 верстах від м. Ромен на північ по цьому шляху, знаходиться старе козацьке містечко Хмілів (Хм'ловъ), з 7 - 8 тисячами мешканців козаків (1914 рік); за гетьманщини це була Хмілівська сотня Лубенського полку. З цього шляху, як іхати з Хмілева на Ромен, вправо була (а може й тепер є!) широка польова дорога у віддалі коло одної версти від роменської царини (містечко мало три царини: роменську від Ромен, конотіпську — від Конотопу і смілянську — від м. Смілого), при цій дорозі стояв стовп, забарвлений в три кольори російського прапору, на верху

якого була прибита дощечка з написом: „Хутор ПОЛІТИКИ з версты”. Цей хутір знаходився від цього стовпа в 3-х верстах і одну версту від шляху. Хутір Політики мав 200 десятин найкращої глибокої чорноземної пшеничної землі, великий двір з двох частин: парадного з великим домом і садом та господарського — з господарськими забудовами; до цього двора, як цілість, належало ще коло 800 десятин високого дубового маштового лісу. Все населення містечка і волості Хмілівської називали цей хутір „Політики”, ніхто тому не порозумів би, коли б хто запитав про хутір „Політики”.

На Полтавщині було аж 6 хуторів і поселень з назвами „Політики”.

2. Автор цієї замітки в шкільному році 1908/9 ходив до 5 річника школи М.Н.Прос. в м. Хмілеві, в травні 1909 р. учителька (московка, учні прозивали її кацапкою) „руssкого языка” одного дня повідомила нас учнів, щоб ми на „завтра” приготувались на екскурсію на хут. „Політики”, — учні ніяк не могли зрозуміти, що це за хутір і де він є, почали вчительку розпитувати де той хутір є. Учителька почала докоряті учням, що вони не знають „руssкого языка” і почала це пояснювати так, як пояснювала де треба писати „Е” а де „Ђ”: „где у хохлов выговаривается „І”, там по-руссски надо писать „Ђ”. Понимаете?” Всі учні разом закричали: „Так, це ж хутір Політичин!” Отже мовою автохтонного, козацького, українського народу говорилося „Політика”, а писалося „Політика”. Слово „Політика” чуже, офіційно-урядове російської імперії.

3. Рід ПОЛІТИК був досить численний, і на Роменщині досить відомий, як старий козацький, потім старшинський і нарешті дворянський. На Полтавщині, і зокрема на Роменщині Політики займали високі становища, мали великі маєтності і багато в підданстві посполитих і козаків селян; їм належали містечка, села, хутори і великі урочища землі. Що рід Політик великий, на це вказує їх родовід, що від одного Павла Політики з 1650 року до кінця 1850 року є записано тільки відомих 16 родин, а скільки ще та-

ких, що не попали до писаної історії, і зісталися невідомі! З найвідоміших треба відмітити: Григорія Андрійовича (1725-1784), Григорія Івановича (1731-1798) і Василя Григоровича (1765-1845).

4. Як же інші писали і називали ПолІтік?

а). **Капітан Юлинець**, ад'ютант або приятель Григорія Андрійовича в листі до свого кума в Будапешті Дмитра Бозитовця, що перебував при російському консулаті, з дня 11. I. 1780 р. писав: „Племенитородный, его высокородія канцеляріи и посольства совѣтника нашего Григорія (Андрійовича. С.З.) Полѣтики братъ отъ стрица, коллежскій совѣтникъ такожде Григорій (Іванович. С.З.) Полѣтика намѣряеть свое и нѣкихъ сродниковъ своихъ синовъ у Будимъ (тепер Будапешт. С.З.) науки ради довести, а понеже странному въ чужой земли человѣку потребно есть имати такового познанника, койбы его у потребы его наставити и ему послужити могло, того ради усудіose господине куме, реченнаго коллежскаго совѣтника Григорія (Івановича) Полѣтику Вамъ симъ препоручити и покорно молими, да бысте не пожалили труда своего, по пришествію сего мужа тамо въ Будимъ”.

Наводжу цей уривок з листа, щоб показати як тоді писали Полѣтика, а не Полѣтика, а також зразок „малоросійщини” в мові тодішніх урядових осіб та інтелігенції.

б.). **Архиєпископ Сильвестр Кулябка** (1704-1761) в листі до свого брата Івана Петровича Кулябки, Лубенського полковника писав: „...естли въ чемъ его нужды знайдутъ сотника константиновскаго Стефана Полѣтику, а я кажеться у васъ то заслужилъ, дабы вы для мене здѣлали что ніесть;...” Отже і в цім листі пишеться „Полѣтика” а не „Полѣтика”. Мова сама за себе говорить!

в.). **Микола Ханенко** (1691-1760), генеральний писар військової канцелярії при гетьманові Ів. Скоропадському 1723 р., член козацької делегації до царя Петра I і був ув'язнений у Петербурзі, генеральний хорунжий і голова генеральної військової канцелярії за гетьмана К. Розумовського, у своєму „Дневник”-у завжди писав до і про „Andreя ПолИтіку” (по нашому: Політіка).

5. Якже самі Політіки себе називали і писали? На це вони самі дають відповідь.

а). **Степан Андрійович**, константинівський сотник Лубенського полку в листах писав: 1) 13.I.1759 р. до свого батька Андрія Павловича (1682-1773), підписався „Стефан Пол'тика”; 2) 11.III.1760 р. до свого батька підписався „Стефан Пол'тика”; 3) 30.III.1765 р. до свого зятя Афанасія Прокоповича Шкляревича, хмілівського сотника Лубенського полку, підписався „Стефан Пол'тика”; 4) до свого брата Андрія Андрійовича (1745-1845) з дня 6.II. 1770 р. і з дня 24. IV. 1770 р. підписався „Стефан Пол'тика”.

б). **Григорій Іванович** (1731-1798), колежський совітник в російському посольстві у Відні, у своїх листах до двоюрідного брата Григорія Андрійовича в Петербурзі писав: 1) 8.V.1770 р., 2) 6.I.1772 р., 3) 24.X.1772 р., 4) 12.XII. 1772 р., 5) 9.IV.1773 р., 6) 24.VII.1779 р., 7) 4.VII.1780 р., 8) 31.III.1781 р., 9) 8.VI.1781 р. і 10) 7.II.1782 р. і на всіх листах підписався: „Григорій Пол'тика”.

в). **Петро Іванович** (1778-1849), син Івана Андрійовича (1724-1783), небіж Григорія Андрійовича, в листі до свого брата Василя Григоровича (1765-1845) з дня 17.IX. 1812 р. підписався „Петр Пол'тика”.

Петро Іванович, член Государственного Совіту в 1845 р., дипломат; він написав „Воспоминанія”.

г). **Григорій Андрійович** (1725-1784), великий державний урядовець, на фотографії із свого портрета, власноручно написав: „Морского Шляхетного Кадетского Корпуса Главный Инспекторъ вмѣсто себя и жены своей Елены Ивановой дочери Гамал'евны по повѣренности ея Григорій Пол'тика руку и печать приложил”. Цей надпис зроблено в роках між 1764 і 1773, коли він був на службі інспектора.

Це той самий Гр. Анд. Політіка, що на урядових паперах і в приватному листуванні до братів і інших, підписувався **тільки „ПОЛ'ТИКА”**.

Так само ще й інші Політіки, які були на державній російській службі, підписувалися „Пол'тика”; про ін-

ших же, які займалися господарством на своїх маєтках, відомостей немаємо.

19. I. 1782 р. цариця Катерина II своїм указом скасувала останки гетьмансько-козацької автономії України і поділено козацькі полки на губернії. Від того часу стали всі Політики підписуватися по московському „Полéтика”. Тільки винятково бачимо підпис Петра Івановича Політика, ще по 30 роках по скасуванні автономії України, підпис „Петр Полéтика”, який залишився вірним козацькій народній українській традиції.

Багато нам москалі знишили, власне зіпсували, засмітили, наших імен, прізвищ, назви сіл, містечок, міст, річок і саму нашу мову своїми москалізмами, як ось: Політики скалічили на Полéтики, з м. Хмілева — Хмелов, з м. Смілого — Смелое, з м. Ромен — Ромны, з с. Пекарів — Пекарей, з м. Коровинці — Коровинце, з річки Ромен — річка Ромны і т.д.

Отже, правильно, по-українському, треба говорити і писати тільки „ПОЛІТИКА” а не „Полéтика”.

Бруклін, 1. VI. 1962 р.

МАТЕМІАЛИ:

„Кіевская Старина”, Київъ.

1. 1884 р. том 10, стор. 87, 88.
2. 1891 р. том 33, стор. 1, 105.
3. 1893 р. том 40, стор. 171.
4. 1894 р. том 45, стор. 128, 129, 130, 132, 136, 138, 142, 513.
5. 1894 р. том 47, стор. 115, 116, 119, 121, 125, 131.
6. 1895 р. том 50, стор. 93, 94, 96.

С. З.

В. Буряник

До історії українських учителів-піонерів у Канаді

Перед приступленням до властивої теми про ролю українських учителів-піонерів в трьох степових провінціях Західної Канади та про їхній дуже важливий вклад на полі національно-громадського освідомлення нашої першої, здебільша напівграмотної, іміграції, воно буде зовсім оправдане показати цю добу хоч у коротенькому історичному насвітленні, і в цей спосіб помогти сучасникам краще зрозуміти й належно оцінити ті всякі трудності й недомагання, з якими стрінулися в Канаді наші перші переселенці. Тому що за наших років, а головно після II світової війни, наша спільнота в Канаді дедалі більше обслугується з терміном „політична еміграція”, ця дигресія в давніше минуле тут тим більше потрібна.

Причини української іміграції в Канаду

Підхід до цієї проблеми відразу навіває на думку ось ці питання: де, коли, чому і в який спосіб найперше зродилася думка між українцями на їх рідних землях шукати собі кращої долі в далекій і тоді мало відомій їм Канаді?

За відповіддю на ці питання треба шукати в політичних, соціальних та економічних відносинах у Галичині й на Буковині, звідки прибула в Канаду величезна більшість наших переселенців — головно ж до вибуху Першої світової війни. Галичина й Буковина по останньому розподілі Польщі 1792 року стали коронними провінціями Австро-Угорської імперії, і українське населення цих провінцій дальше терпіло всякі старі кривди й переслідування з боку його історичних ворогів — поляків і румунів, які, в порівнянні з українцями, завжди були у великій ласці австрійського уряду.

Та хоч якими дошкільними були для українців такі кривди, як перешкоди на полі нижчого і вищого шкільництва, парламентарного представництва, несправедливого

оподаткування, недопускання до кращих урядових посад та всяких інших політичних і економічних обмежень, то все ж таки найбільш пекучою проблемою для нашого селянства була малоземельність. Діти родилися, а землі для них не прибувало, бо польські дідичі, великі землевласники, хоч деколи й парцлювали свої зайві землі, то однак вони здебільша давали першенство „мазурам” — приходцям-полякам із так званої тоді „Західної Галичини”, цебто з тих земель корінної Польщі, що сумежні з українською, це бо дійсною Галичиною, а не місцевому українському селянству, щоб у цей спосіб збільшити стан польського, а одночасно послабити стан українського посідання на українських землях. Через такі й тому подібні причини нашим селянам доводилося ділити свої колись широкі ниви на ті нивки, що їх пізніші поділи між дітьми зводили, як говорилося між людьми по наших селах, на „мишаці хвостики”.

Українське селянство — це дійсні „сини землі”, для яких земля споконвіку була головним джерелом життя й праці, тому їх завжди цікавила всяка вістка про ще незаселені землі. Отже й не дивно, що, коли 1895 року д-р Осип Олеськів об'їхав був Канаду і, повернувшись у Галичину, описав свої подорожні спостереження в двох книжечках, п. н. „О Еміграції” і „Про Вільні Землі”, які видала „Просвіта” у Львові, то ці його майже казкові описи господарських можливостей в цій маловідомій країні, Канаді, викликали в Галичині велике й широке зацікавлення, а вістка про безплатні наділи вільної землі була тут на першому місці.

Хто були наші перші переселенці-піонери?

Немає сумніву, що книжечки д-ра Олеськова стали одним з дуже важливих чинників у спрямуванні української еміграції з Галичини й Буковини саме в Канаду, однаке на цьому місці треба також згадати про двох предтеч д-ра Олеськова, а саме — Івана Пилипова і Василя Єлинського, з села Небилова, Калуського повіту, які чотирма роками раніше д-ра Олеськова, бо ще 1891 року, відвідали всі

три степові провінції Західної Канади: Манітобу, Саскачеван і Алберту, і своїми господарськими очима оглянули її оцінили господарські можливості цієї нової, „обітованої землі”. З них Єленяк уже не повернувся в Галичину, а тільки повернувся восени 1891 р. Пилипів, щоб навесні 1892 року обидві ці родини забрати в Канаду. Його розповіді односельчанам про майже казковий добробут німецьких і угорських (мадярських) переселенців у Канаді, як також про канадську свободу стихійно поширилися по сусідніх селях, а двері його хати не зачинялися всю зиму через цікавих слухачів.

Зацікавлення Канадою зростало з дня на день, і стало заводитися на те, що зацікавлені Канадою села можуть через масову еміграцію майже обезлюдніти. Це не було довподоби австрійській владі, яку затривожила можлива втрата дешевої робочої селянської сили та військового рекрута, тому, щоб припинити масовий виїзд та охолодити еміграційну гарячку, вона арештувала Пилипова під замітом „бунтівника”, і, по тримісячній судовій тяганині, засудила його на місяць тюрми. Але ця подія не загамувала зацікавлення Канадою і не спинила виїзду 12 родин з Небилова навесні 1892 року. Відсидівши у в'язниці кару, Пилипів продав своє невеличке майно і вліті того ж року виїхав з родиною в Канаду, де він осівся на фармі недалеко містечка Брудергайм у північній Альберті — в околиці, що тоді звалася Бівер Крік, а тепер зветься Стар. Дехто з небилівчан покищо зупинилися були у Вінніпезі, але, не сподобавши собі міського життя, майже всі вони подалися за своїми односельчанами в околицю Брудергайм. Тільки один з них, Василь Яців, залишався у Вінніпезі найдовше, але згодом і він перейшов на фарму в околиці Лейдівуд у Манітобі. Його синові, Франкові, народженному у Вінніпезі 1893 року, припала честь бути першою народженою в Канаді українською дитиною. Авторові цих рядків цей Франко був добре знайомий як товариш по званні, бо 1921 року їм обидвом довелося було вчителювати в сусідніх школах в околиці Калдер у східній частині Саскачевану.

Між українцями в Канаді загально прийнявся погляд,

що два вищезгадані піонери — Пилипів і Єленяк — перші прибули в Канаду, і так вони започаткували собою емігрування українців у цю країну. Однак такий погляд оправданний тільки частково; якщо б під цим розуміти тих наших переселенців, які, прибувши в Канаду, поселилися тут на постійне перебування, то тоді Пилипів і Єленяк справді є першими нашими поселенцями в Канаді, і їм обидвом зовсім заслужено належиться почесне звання предтеч української еміграції з рідних земель у Канаду. Але коли доводиться давати відповідь на питання: коли і хто з українців найперше прибув до Канади? — то відповідь на це питання ось така: що перші українці прибули в Канаду на цілих 26 літ раніше Пилипова та Єлиняка.

Кілька літ тому справою приїзду перших українських емігрантів у Канаду зацікавився наш загальновідомий громадський діяч, адвокат Теодор Гуменюк з Торонта, і його довгі розсліди та пошукування по державних архівах в Оттаві увінчалися знайденням цікавих і важливих інформацій, а саме — що першим українцем, що прибув у Канаду, був 24-літній Роман Бачинський, який прибув кораблем „Бельгія” у пристань 30-го травня 1865 року, а другим у черві був 23-літній Йосиф Возньй, який прибув кораблем „Некер” у присань Квебек 27-го травня 1867 року; третім за чергою був 37-літній Яків Рій, який прибув кораблем „Лейк Ніпігон” у пристань Квебек 8-го жовтня 1882 року. Цей корабель прибув з пристані Ліверпул в Англії, а з Роєм прибули, також цим самим кораблем, ще й 28-літній Кароль Лесюк і 38-літній Матвій Кіщацький.

Що склалося з цими людьми на канадській землі — в цій справі ніхто нічого певного не знає. Вони близнули, мов метеори, на канадському небозводі, і кудись пощезали. Можна тільки здогадуватися, що вони попали в Канаду переїздом у Сполучені Штати Америки, і тому вони не лишили тут по собі навіть найменшого сліду чи згадки.

Про причину приїзду в Канаду тих двох перших українців можна б робити тільки непевні здогади. Це діялося за тих часів, коли, внаслідок 1863 року

“січневого” повстання проти Москви 1863 року, до якого

поляки вербували й заманювали також українців кличем „За нашон і вашон вольносьць”, багато повстанців мусіли спасати своє життя втечею в країну західної Європи, як: у Швейцарію, Францію, Англію, а навіть на американський континент — у те свободолюбне прибіжище, привабливе для всіх поневолених, що ним був т.зв. „новий світ” — Сполучені Штати Америки; вік цих двох молодих ізгойів дає деяку підставу для здогаду, що вони могли бути заманеними жертвами добропільцями цього польського повстання.

З цього виходить, що, беручи до уваги не тільки саме прибуцтя в Канаду, але й постійне поселення в ній до кінця їх життя, — Пилипів і Єленяк залишаться в історії українсько-канадської іміграції її незаперечними піонерами — як на досьогодні відомості в цій лапці історії. Сьогодні їх обох уже немає в живих. Іван Пилипів помер, ще в не дуже старому віці, 10-го жовтня 1936 року; зате ж Василь Єленяк дожив глибокої старості, бо помер аж 12-го січня 1956 року, тобто майже 20-ма роками пізніше свого друга Івана Пилипова.

Щодо покійного Василя Єленяка, то тут слід згадати ще й те, що за своє піонерство він ще за свого життя заслужив собі на високе признання і відзначення із сторони федерального уряду Канади. Року 1946-го федеральний парламент Канади схвалив новий закон під назвою „Закон Канадського Горожанства”, силою якого наш уряд уже перестав видавати новим горожанам Канади грамоти британського горожанства, а почав видавати грамоти канадського горожанства. Цей закон став правосильним з днем 1-го січня 1947 року, а 4-го січня того ж року (1947) в Оттаві, в будинку федерального парламенту, відбулася величава церемонія вручення перших грамот нового (уже канадського — не британського) горожанства. На це торжество уряд запросив до Оттави, на державні кошти, і нашого піонера Василя Єленяка, і тоді тодішній прем'єр Канади, Вілліям Лайон Мекензі Кінг, отримав горожанську грамоту ч. 1, а Василь Єленяк одну з найближчих по прем'єрові, і то, як про це тоді писала англомовна преса,

він отримав її під багато рясніші оплески учасників цього торжества, ніж ті, що супроводили акт вручення грамоти прем'єрові.

Українські поселення в Західній Канаді

Перше більше постійне українське фармерське поселення в Манітобі заіснувало 1896 року. Це сталося в околиці на південній межі Вінніпегу, що звалася Стюартборн, а що нашим поселенцям без знання англійської мови було тяжко цю назву належно вимовити, то вони по-своєму „перехрестили” її на „Штомбур”. Тут треба згадати, як приклад, що з ходом часу через наплив нових поселенців отої пресловитий „Штомбур” розрісся в цілу низку українських заселень чи колоній, які тепер позначені такими поштовими назвами, як: Домініон Сіті, Вайта, Гардентон, Толстой, Роза, Дуфронт, Сеньків, Арбакка, Калієнто, Сандавн, Згода, Сірко, Сарто і Сенділендс; з них Вайта, від 1903 по 1908 рік називалася „Шевченко”, але через нарікання нового поштаря-англійця, що йому, мовляв, було затяжко цю назву вимовляти, поштові органи змінили назву „Шевченко” на „Вайта”. Але наші фармери своєї тут позиції таки не здали, — і коли, 1917 року, там формувалася нова школінська округа, і побудовано нову школу, то цій школі надано назву „Шевченко”, і так вона називається й досі.

У 1897-8 роках започаткувалися нові українські поселення — головно в окрузі Давфін, і тепер вони обхоплюють собою такі, переважно українцями заселені, околиці, як: на півночі — Веллій Ривер, Сифтон, Фішинг Ривер, Україна, Етелберт, Рорктон, Форк Ривер, Винніпегосіз, Гарленд, Пайн Ривер, Слейтер і Кован; на заході — Ешвіл, Косів, Галич, Гілберт Плейнс, Грендвю, Шортдейл, Білд, Діпдейл і Зелена; на півдні і південному заході — Мавнейн Ровд, Нюдейл, Сенди Лейк, Стретклейр, Елфинстон, Шол Лейк, Виста, Овкборн, Россборн, Роселл, Глен Елмо і Енгусвіл. Крім двох згаданих є ще й інші округи в Манітобі, в яких є чимала скількість українських поселенців — головно ж у північній лісовій частині провінції, які започаткувалися ще перед Першою світовою війною.

У всіх українських поселеннях у всіх трьох степових провінціях замітне є те, що українські поселенці переважно йшли в лісові околиці, не зважаючи на те, що подекуди вони мали нагоду поселятися на землях, на яких огні колись понищили ліси і тим чином землю тут легче було оброблювати. Причина виборання собі лісових околиць була, мабуть, та, що в „старому краю” (в Україні) за власний ліс, а тим самим за паливо та за будівельний матеріал, було нашим людям дуже скруто, і тому вони вибирали тут лісові землі, на яких їм хоч і довелося працювати тяжче, але за те ж вони були забезпечені власним паливом і будівельним матеріалом. Українські поселенці в лісовах околицях у багатьох випадках виграли на тому — там, де під лісом була урожайна земля; але бувало й таке, що під лісом була земля вбога й камениста, і тоді їхня мозолиста праця заледве давала їм прожиток.

Подібним способом творилися українські поселення і в Саскачевані і в Альберті. Піонери кожної околиці в згаданих провінціях про свої тут господарські можливості писали до рідній знайомих у рідному селі, а ті останні й собі прямували туди з „старого краю” та й поселявалися в сусідстві. Бувало й так, що близчча й дальша рідня заселювала дану околицю аж так, що, коли згодом там творилася нова шкільна округа, то майже всі діти в тій школі були між собою споріднені. Таке, наприклад, було в школі „Коломия”, в околиці Сейнт Джулієн, в якій іноді на 56 дітей не було „чужих”, бо всі вони були близче чи дальше споріднені між собою.

(Далі буде)

—○—

З хроніки

В пятницю і суботу, 6 і 7 липня 1962 року, у Вінніпезі відбувся Семий Конгрес Українців Канади, скликаний Комітетом Українців Канади.

Властиво Конгрес почався ще в четвер увечері, 5 липня, коли відбувалася реєстрація делегатів і гостей, а також відбулася того вечора окрема Сесія Комітету Українок Канади.

У пятницю вранці, 6 липня, відбулися Богослуження для учасників Конгресу в Українській Православній Катедрі Пресв. Тройці і в Українській Католицькій Катедрі св. Володимира й Ольги.

Пізніше того ранку відбулася церемонія зложення вінка на Сенотафі, що її перевели українські канадійські ветерани з малим числом учасників Конгресу.

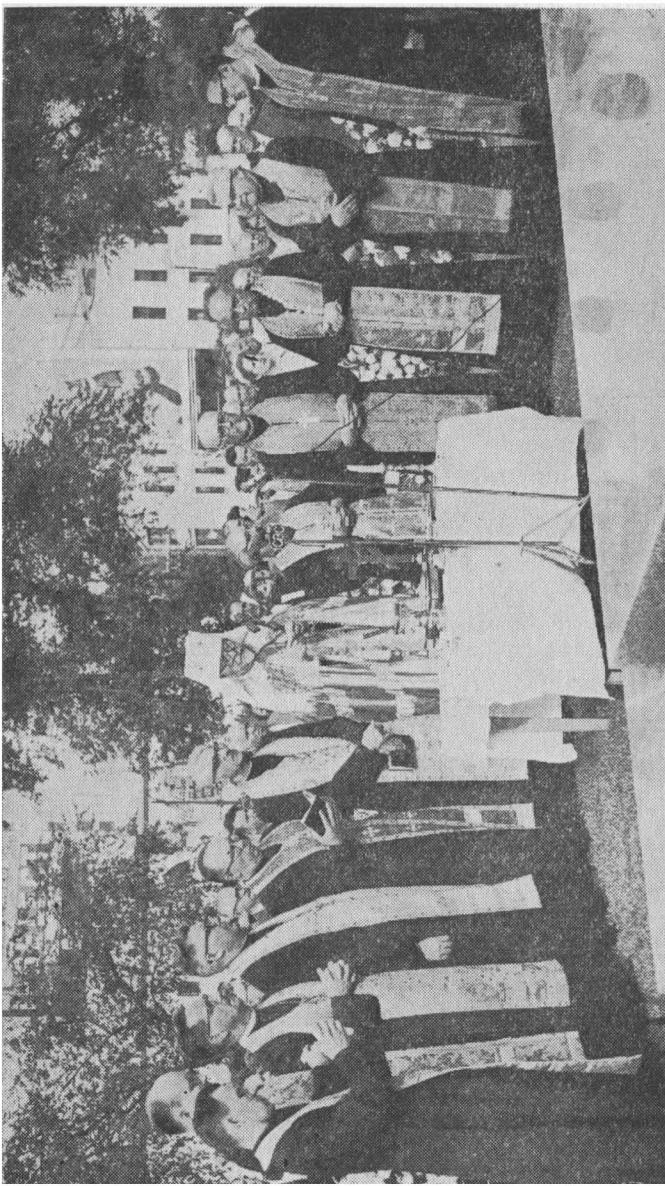
Офіційне відкриття Конгресу виконав президент Комітету Українців Канади, о. д-р В. Кушнір, після чого Владика Андрей Роборецький зложив привіт Конгресові від Української Католицької Церкви в Канаді. Ранішня сесія була присвячена діловим справам: вибір президії Конгресу, звідомлення з діяльності й рахунків Централі Комітету Українців Канади, звіт Контрольної Комісії та дискусія над звідомленням і запити. Сесія закінчилася Присвя-

---

ПОЯСНЕННЯ ДО ФОТОГРАФІЇ НА ПРОТИЛЕЖНІЙ СТОРІНЦІ.

Під час Семого Конгресу Українців Канади в суботу, 7 липня 1962 року, духовенство Української Греко-Православної Церкви в Канаді, з Митрополитом Іларіоном на чолі, зібралося перед памятником Тараса Шевченка, що минулого літа був відслонений на парляментарній площі в Вінніпегу, щоб відправити Панахиду по світлій памяті великого Кобзаря. Посередині перед престолом — Митрополит Іларіон. По його правій руці до ліва: о. д-р С. В. Савчук, о. Ф. Керніцький, о. Василь Сенишин, о. Михайло Юрківський, о. Богдан Горгіца, о. Євген Стефанюк.

По лівій руці Митрополита і на право: о. Сергій Герус (частинно закритий мікрофоном), о. Емануїл Горгіца, о. Йов Сакальський, о. Тома Ковалишин, о. А. Тетеренко.

Митрополит Іларіон з духовенством перед пам'ятником Тараса Шевченка. (Докладніше пояснення на противлежній сторинці).

тою 20-літтю УПА у формі грамоти, яку відчитав президент КУК, о. д-р Кушнір.

Милою несподіванкою для делегатів і гостей Конгресу був обід, який дало для них місто Вінніпег під проводом мейора Степана Дзюби. Крім мейора Дзюби на обіді були деякі члени міської ради й вищі урядовці міста. Під час обіду мейор Дзюба вручив спеціальну грамоту почесного горожанина Вінніпегу п. Михайлові Лучковичеві, бувшому першому послові українцеві федерального парламенту.

Найважливішими точками на по-обідній сесії були програмові доповіді, що їх виголосили:

1. о. д-р В. Кушнір — Українська діаспора та філософія її життя.
2. Редактор І. Г. Сирник — Визвольна справа України.
3. В. Коссар — Народна Фундація ім. Т. Шевченка.
4. І. Іванчук — Московський колоніалізм.
5. Проф. В. І. Сарчук — Українська мова, шкільництво, університети.

Над доповідями розвинулася широка дискусія, в якій забирали голос делегати з цілої Канади і підносили цінні думки.

На вечірній сесії в пятницю ввечері були такі додаткові доповіді:

1. 100-літній Ювілей Канади — С. Павлюк з Торонта.
2. Радіо, телевізія, фільм — Р. Шульгин з Монреалу.
3. Українська Суспільна Опіка — Р. Сенчук з Вінніпегу.

Другого дня Конгресу, в суботу вранці, відбувся Поклін Тарасові Шевченкові біля Памятника Т. Шевченка на площі Манітобської Легіслатури. Можна без пересади сказати, що це була найбільш зворушлива урочистість повязана із Семим Конгресом. Церемонія була заповіджена на год. 9.15 рано, але на пів години раніше коло памятника вже товпилися люди, старші, молодь і діти. Усього народу було понад тисячу осіб.

Точно о год. 9.15 прибуло духовенство Української Греко-Православної Церкви в Канаді з Митрополитом Іла-

Владика Іларіон, Митрополит Української Греко-Православної Церкви в Канаді, освячує пам'ятник Тараса Шевченка, на другий день Конгресу Українців Канади, 7 липня 1962 року.

ріоном на чолі, і почалася Панахида. Співав хор Української Православної Катедральної Громади Пресв. Тройці під диригентурою п. Володимира Богоноса. Після Панахиди Митрополит Іларіон поблагословив і освятив пам'ятник, після чого делегації складали вінки. Крім делегації

Пам'ятник Тараса Шевченка на площі Манітобської Легіслатури у Вінніпезі

від Сьомого Конгресу, вінки поклали такі організації: Союз Українців Самостійників, Українське Національне Об'єднання (Вінніпег і Ст. Боніфас), Український Народний Дім, Інститут Просвіти, Читальна Просвіти (всі три у Вінніпезі), СУЖЕРО, УНДС та інші.

В поході під памятник брали участь українські ветерани, члени старшого і молодшого відділів Союзу Української Молоді Канади, що льокуються при Катедрі Пресв. Троїці, пластуни та учні рідних шкіл. Походом порядкував відпоручник українських ветеранів.

Урочистість коло памятника закінчено відспіванням „Заповіту” та національних гімнів. Мала вона дуже сердечний, зворушливий характер і в багатьох учасників можна було завважати сльози зворушення на очах. Це був дійсно народний, щирий, сердечний поклон Тарасові Шевченкові.

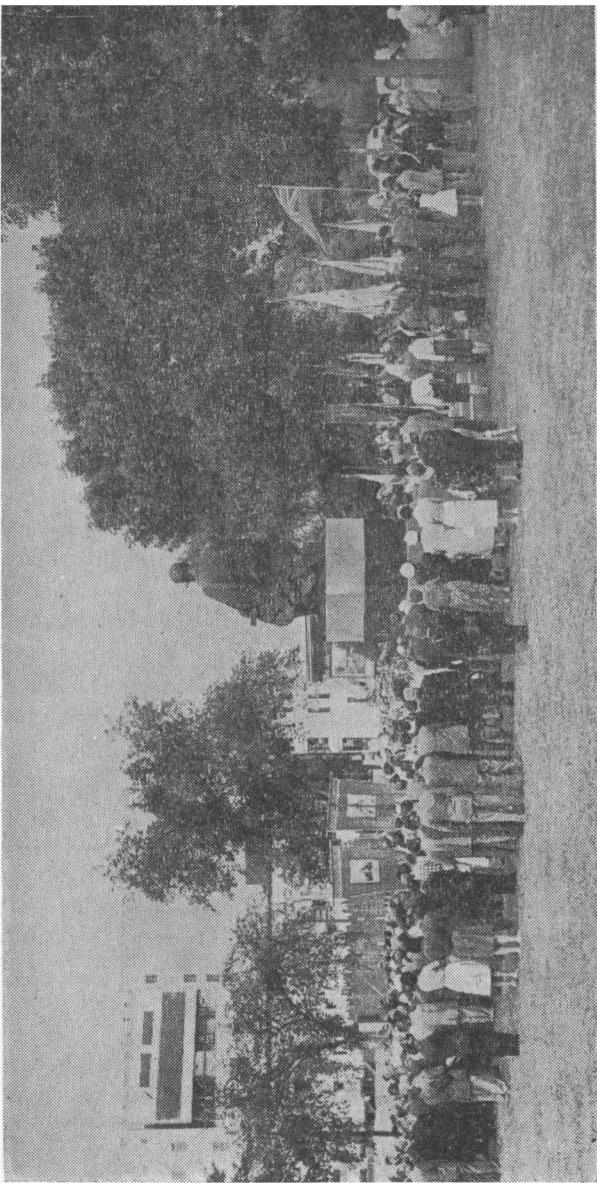
Після того відбулася четверта сесія Конгресу, на початку якої Митрополит Іларіон провів молитву, поблагословив Конгрес і виголосив коротке патріотичне слово.

На цій сесії, між іншим, вручено Пропамятні Шевченківські Медалі вибраним громадянам, а потім вручено їм відповідні грамоти.

На останній сесії Конгресу, в суботу пополудні, продовжувалася дискусія над доповіддями, були прийняті резолюції та була обрана, згідно з Статутом КУК, Президія і Контрольна Комісія КУК.

Семий Конгрес Українців Канади закінчився бенкетом, на якому промовляв Джан Діфенбейкер, премієр Канади, що прибув на Конгрес із своєю дружиною. Свою промову премієр виголосив на тему міжнародної ситуації; між іншим він заявився за визволенням поневолених Москвою народів і подав до відома, що канадський департамент загорничих справ опрацьовує резолюцію про визволення народів, що перебувають в московсько-комуністичній неволі, і ця резолюція буде представлена на новій сесії Об'єднаних Націй. Промова премієра Діфенбейкера була широко зарепортована в англомовній пресі Канади.

На Конгресі було зареєстрованих 537 осіб — 478 делегатів і 59 гостей.

Частина народу, що з нагоди Семого Конгресу Українців Канади зібралася біля пам'ятника Тараса Шевченка, щоб у релігійний уроčистості помолитися громадно за великого сина України.

ОГЛЯДИ Й РЕЦЕНЗІЇ

НОВА ПРАЦЯ З АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Наукове Товариство імені Т. Шевченка в Канаді видало капітальну працю відомого українського археолога проф. Я. Пастернака під назвою „Археологія України”, де подається виклад первісної, давньої та середньої історії України за археологічними дослідами. Ця праця, розміром у 791 стор., крім самого тексту і резюме англійською і німецькою мовами, містить 311 ілюстрацій, вісімнадцять карт та чотири кольорові таблиці.

В історії українського народу, як і кожного народу, ще до виникнення його державного життя, відбувся довгий процес розвитку техніки, господарства, мистецтва та ідеології. Ця частина історії, що звєтється передісторією, вивчається на підставі реальних, археологічних пам'яток. У нас досі не було такої первісної історії українських земель та життя українського народу. Праця проф. Я. Пастернака є першою спробою подати таку історію за археологічними джерелами.

У передмові автор пише, що досі праці з галузі передісторії України почали виходити в світ в кінці минулого століття і охоплювали тільки окремі території та області. Повної, цілісної картини не було подано. А останні праці обмежуються виключно теперішніми політичними кордонами СРСР. В зв'язку з цим виникла потреба подати образ передісторії і ранньої історії всіх українських земель в їх етнографічних межах від Закарпаття до Кубані. Це й послужило головною причиною для написання книжки „Археологія України”.

Матеріал для цієї праці автор збирав на Україні і на еміграції — в музеях і бібліотеках, використовуючи при тому й власні археологічні розкопки.

Історію України він подає, починаючи з найдавніших часів її передісторії на такому археологічному матеріалі: кам'яний вік, бронзова доба, скити і сармати, грецькі колонії, Київська держава і далі аж до половини XIV ст. Навіть історичні часи подаються на основі розвитку матеріальної культури.

У вступі автор стверджує ту основну думку, що сучасна історична наука вивчає процес розвитку людства та його духовної і матеріальної культури не тільки з часу появи перших писаних джерел, але й з глибшої старовини, з часу „першої, за його висловом, появи на землі обдарованої розумом і свободою волі людини”. Ці найдавніші часи, які виходять далеко за межі існування перших писаних джерел, вивчає досить молода ще наука — археологія, яка відограє велику роль особливо для історії, яка завдяки даним археології поширює значно вглиб старовини рямкі вивчення життя і діяльності людини. Наприклад, на підставі археологічних карт можна поширити історію заселення даної країни від перших історичних відомостей,

які зокрема на Україні не сягають далі від 5-го століття до Христа, часів Геродота, на багато тисяч років у глибину минулого.

Далі автор подає історію археологічних досліджень на Україні та коротку історію життя на землі. Вся решта матеріалу присвячена власне археології в таких десяти розділах: палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, бронзовна доба, скітсько-сарматська доба, сармато-римська доба, ранньо-слов'янська доба та княжі столичні городи.

Проф. Я. Пастернак у своїй праці проводить основну думку про формування східнослов'янських племен і пізніше українського народу. Дбайші предків українського народу він заразовує більшість хліборобських племен, що жили на українських теренах аж від кінця кам'яного віку. Цю концепцію, як стверджує в переднім слові до книги інший археолог проф. М. Мюллер, автор викладає досить переконливо.

Всі попередні статті, розвідки та монографії проф. Я. Пастернака більше як за 30 років його праці об'єднані в цій книзі з багатьма новими доповненнями в єдиний монолітний твір, що матиме велике значення для української археологічної науки.

П. Ковалів.

ВАЖНА ПРИГАДКА!

Цим пригадуємо нашим Шановним Передплатникам, що з висилкою 4-го числа „Нового Літопису” кінчиться першій рік його видавництва, а тим самим і їхня передплата. Віримо, що журнал вповні оправдав потребу такої вільної громадської трибуни, якою він був продовж першого року своєго існування, та що наш свідомий загал дальше піддержить і забезпечить його існування через негайне відновлення передплат.

Передплати просимо слати на адресу:

THE NEW CHRONICLE
P. O. Box 3525, Stn. "B", Winnipeg 4, Man.

АДМІНІСТРАЦІЯ „НОВОГО ЛІТОПИСУ”.

